

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
ÜLDISE AJALOO KATEEDER

ASTA KASE

KESK-AASIA RAHVASTE
VÖITLUS MUHAMEEDLIKE
VALLUTAJATE VASTU

DIPLOMITÖÖ

JUHENDAJA:
VAN. - ÖP.
L. MÄLL

TARTU 1972

Sissejuhatus

Käesolevas töös on puutud edasi
aada. aruall üs lühike ajajärg Kesk-Aasia
mü kiruvast ajaloost, nimelt araablaste val-
lutuse aeg VII sajandi keskpaigast kuni IX
sajandi alguseni.

See oli aeg, mil muhamedlikud val-
lutajad jõudsid oma rajatava rügi idapool-
seima piirini - Kesk-Aasia aladeni. Vallu-
tusega kaasneud rahvuslik vabadusvõitlus
leiabki käsitlemist kui antud töö peaprobleem.

Naadeldas tere varase keskaja Mare-
raanahhi ja Floresani ajaloost annab võt-
me rogu feudalismiperioodi mõistmiseks.

Setõttu pole käesolevas töös vaa-
deldud ainult araablaste-vastase võitluse
ajaluga, vaid on puutud püstitada prob-
leeme ka Kesk-Aasia majanduselu, ühiskond-
like suhete, kultuuri jm. kohta.

Ülevaatluse saavutamises on
sissejuhatavas peatükis käsitletud araablaste-
elsel perioodi Kesk-Aasias. Paralleelselt

heidetakse pile ka araablaste ühiskond-
likku, majandus- ja kultuurile.

Vallutuste käsitlemisel on peetud
jälgida kõiki tegureid, mis kergendavad või
rasvendavad selle käike, nagu vägede orga-
niseerimine, relvastus, taktika, disiplinaar jms.

Duna Shavranuahi elamine vastu-
panu algas vallutuste enimestest hetkedest ja
saatis seda katkematuks, siis käsitletakse
paralleelselt vastaste sõjalist tegevust.

Omaette tõugu koos moodustab peri-
ood, mil Kesk-Aasia alad on faktiliselt
vallutatud, kuid rahvas pole veel maha
pannud ning jätkab võitlust. Iluvi paevad
jõudude vahelise küsimused ning võitlu-
st osavõtjate taotlused.

Autorit on huvitanud meetused, mis
leidisid aset muhamedlike vallutajate
tegevemise teelena. Supäras käsitle-
takse mõeldamises araablaste valitsemise
mõju ühiskondlikele sehetele, majandusele,
poliitilisele korrale, kultuurile ja ideolo-
giale.

Töö lõpuosas vaadeldakse rahva-
masside antifodaalse liikumise ilmutist,
mis omas ühtlasi ka araablaste vastast

iseloomu. Autor püüab analüüsida liikumiste põhjusi, jõude ja tulemusi.

Kuna araablaste vallutused pa-
nid aluse uuele poliitilisele ühendusele, mille
koosseisu kuulusid ka Kesk-Aasia alad, tuleb
pehhaliselt ajalugu käsitleda tihedas seoses
rogu kalifaadi ajalooga.

Araablase perioodi kohta
Kesk-Aasias puuduvad ajaloolised teosed
kuigi sellised. Mitmeid teadlasi leidub hiin-
lastest geograafide teoses. Suhteliselt vähe-
damatut väärtust arheoloogiline materjal.

Araablase vallutuste ajast alates
kirjalike allikate arv küll kasvab, kuid
enamasti on tegu araablaste endi kirjanike-
teosega, mistõttu küllalt laabjatuusega
ja ühekülgsetega. Araabia- ja pärsiakeel-
setest allikatest on Euroopasse jõudnud
selleks kiiremad kompilatsioonid, mille
ühes peamises allikas oli al-Tabari
(suri 923.a.).

Abu Jusuf ja'nela "Raamat ka-
radžist" valgustab kalifaadi jurüidilisi
norme, maksupoliitikat, alamrahva elu-
perda. Balazuri (suri 892.a.) kuuludes
mitmete kalüfide õuonda, on kirja

pannud ümberaastu Horasani ja Maveraunahi vallutamise kohta.

Teise rühma allikaid Kesk-Aasia varajadaalse ajaloo kohta moodustab arheoloogiline materjal.

1933. a. leiti Tadžiki territooriumil Kugi mägiandluse väljakäevamiste tulemusena Padjikenti ja Sojdiana valitseja Divastitsi arhiiv. Ilurimistööde tulemused leidsid valgustamist artiklite kogumikus „Согдийский сборник“ („Sojdiana kogumik“), mis ilmus 1934. a.¹ Siin on toodud leitud dokumentide kirjeldused ning analüüsid ja lühidelt iseloomustus.² Ainsat ja ühtlasi Kesk-Aasia vanimat araabia keelset kirja uurisid edukalt N. A. Kratskova ja ning J. J. Kratskovski.³

Teine suurem arheoloogiline ekspeditsioon muistse Sojdiana aladele toimus

---

1 „Согдийский сборник“, л. 1934.

2 Н. А. Васильев, Согдийский замок на горе Мур, „Согдийский сборник“, л., 1934, лк. 18-32.

3 В. А. Краковская, Н. Ю. Краковский, Древнейший арабский документ из Средней Азии, „Согдийский сборник“, л., 1934, лк. 52-90.

1946. - 1947. ja 1948. - 1950. aastatel. Nende
lõpandedid arvuks mündileid, mille
uurimisega paistis silma O. J. Smirnova.⁴
Tema huviobjektiks on varase keskaja kesk-
aasia valitajate tüüpe, nimeid ja dateerin-
gute väljaselgitamine. Nalunis ka suurim
uurimus Sogdiana kohta⁵, mis sisaldab
uusimaid seisukohti ja materjali.

Pendžikenti linnu väljakaevamiste
kokkuvõttena ilmus kogutud raamati koh-
ta, mis käsitleb ka Sogdiana elanike
religioosid vaateid.⁶

Kesk-Aasia teadusliku uurimise
alustajaks ja suurimaks ajaloolaseks
oli akadeemik N. V. Bartold. Tema ka ula-
tuslikumaid teid on „Türkistä mongolite

---

4 O. U. Smirnova. Согдийские монеты как
собственный исторический источник для истории Средней
Азии, „Советское востоковедение“, VI, 1949,
lk. 356 - 367.

5 O. U. Smirnova. Древние из истории Согда,
M., 1970.

6 A. M. Фелицицкий. Вопросы этнографии и
культы Согда, „Известия древнего Ташкент-
ского университета“, M., 1954, lk. 25 - 159.

vallutatud perioodil ⁷, mis hõlmab aga loo-
mat perioodi - VIII kuni XII sajandeid. Au-
tor püüab süna anatoomide neid mitmesesi-
seid tegureid, mis kaasnesid Maiveran-
nabri vallutamisega araablaste poolt.
Tähelepanu pööratakse Kesk-Aasia rah-
valike liikumistele.

V. N. Bartoldi õpilaseks on
A. J. Jakubovski jätkanud Kesk-Aasia uurii-
mist juba marksistlikel alustel. Ta uurii-
mused on pühendatud nii sotsiaal-majaj-
duslike nähtuste kui araablaste vallutuse
ja rahvalike liikumiste käsitlemisele.⁸

M. Negmatov on mitmetes teoses
valgustanud ühe Kesk-Aasia põlvkonna -
Ustnušana ajalugu, püüdes näidata püs-
konna ajaleolist eripära.

---

⁷ В. В. Тартолог. Тюркестан в эпоху мон-
гольского нашествия, Сор., т. I, к. 1, М., 1963.

⁸ А. Ю. Якубовский. Завоевание арабами
Средней Азии, История Узб. ССР, т. I, кн. I,
Ташкент, 1955, лк. 134-175;

Восстание Мукашки - движение ногдеев в
"Белых одеждах", СВ, вои. V, М.-Л., 1948, лк. 35-54

⁹ Н. Негматов. Чирчианка в древности и
раннем средневековье, Сталухабад, 1957.

Sogdiana ajalooa on põhjalikult si-
 gelanud A. Džalilov, kes käsitleb nii sõjalis-
 poliitilist kui majanduse ajalugu, pöörates
 rohkesti tähelepanu araablaste-
 vastasele võit-
 lusele VIII sajandi algul.¹⁰

Maverannahi ja Horasani talurahva
 araablaste- ja islami-
 vastasele võitlusele on
 pühendatud T. Kadõrova monograafia¹¹, mis
 on eriti rikas faktilise materjali poolest.

Rajalagusest autosest on käesli-
 nas teos kasutatud H. A. R. Gibb'i uue-
 murt keskaasia vallutamise ajaloo kohta.¹²
 Teele on iseloomulike põhjuslike mõtte analüüs.

Kesk-
 aasia rahvaste vahelise võitluse
 kohta varasemal keskaajal puuduvad iseseis-
 vad spetsiaalsed uurimused. Sõjalisel
 leide materjalil majanduse ja poliitilise ajaloo,
 kee võitluse elemendid, vormid ja omadused
 kohta.

10 A. Джалитов. Согу сакануни арабского
 нашествия и борьба согдийцев против
 арабских завоевателей в первой половине
 VIII в., Сталинабад, 1961.

11 Т. Кадошева. Из истории крестьянских восстаний
 в Мавераннахре и Хорасане в VIII - нач. IX в., Ташкент, 1965.

12 H. A. R. Gibb. The Arab conquests in Central Asia,
 London, 1923.

I. Kesk-Aasia araablaste-eesel
perioodil

Kesk-Aasia vanimal ajalugu ei saa vaadelda lahus Kogu Tsentraal-Aasia ajaloost, seda enam, et ta on mitmelgi ajajärgul kuulunud sealsete suurriikide koosseisu.

IV sajandil e.m.a. vallutas Aleksander Suur ka osa Kesk-Aasia aladest, nagu Bactria ja Sogdiana. Kogu Aleksander Suure poolt kokku vallutatud imperium ei moodustanud Nana Maailma Kesitsooni üksnes geograafilises mõttes, kuna sinu hakkas kujunema ka kultuuride Euro-Afro-Aasia kompleks.¹

Õhõie aeg hiljem, nimelt meie ajaarvamise II ja III sajandil, mis elid

---

1. N. Levrad. Aliser Nassei, "Sinp ja Nasar",
№ 47, 1968, lk. 2.

Kusaaani kultuuri hülgeajastuks, kuulub Kesk-Aasia jällegi võimsa impeeriumi koosseisu.

Ule Kusaaanide ja parfiyalaste maade rajati esimene kontinentide vaheline kaubanduslik ja diplomaatiline side — Suur Siiditee. Loodi regulaarne ühendus mere kaudu Egiptuse ja Lääne-India sadamatega. Oletatakse, et samas ajaks oli olemas ka tähtis stepitee Kesk-Aasiast Ida-Euroopasse.²

Kusaaani perioodi langeb ka Kesk-Aasia ja India suhete kõrgpunkt vanal ajal. Allikates on andmeid selle kohta, et mitmed Kesk-Aasia päritoluga inimesed asusid elama Indiasse, kus nad mitte ei ainult võtsid omaks budismi, vaid hakkasid isegi tegelima selle propageerimisega.³

Kusaaani impeeriumi ajastul (II saj. e.m.a. — III saj. m.a.j.) emandusid sõjandus-

---

2. B. T. Tagyrov. Великая цивилизация Китая, Кыргыз ЮНЕСКО, № 146, 1969, lk. 6.

3. G. M. Bongard-Levin. India and Central Asia, Moscow, 1969, lk. 5.

likud suhted Kesk-Aasia paigse asustusega aladel juba suurel määral, millest tunnistab irrigatsioonitööde mahu tendents vähenemine.

Esimesi orjandust kehvema lauguse ilminguid võib näha Kesk-Aasia perioodi lõpul. Sellest annavad tunnistust suurte asunduste allakäik, kindlustamata elupaikade ilmumine, külaaogukonnast eraldunud maa-aristokraatia esinemine ja kogu ühiskondliku elu keskuse kandamine maale. S. P. Telstov Floressi ajaloos kirjeldab märgib irrigatsioonisüsteemi ahe laugusperioodina III-IV sajandit.⁴ Kuigi linnade ühine jätkub veel, on linnaaogukondades tekkinud juba vastuolud.

Sügarase ühiskondlike suhte kriisi langeb Kesk-Aasia IV-V sajandil, millega kaasnevad suurel määral poliitilised suhted ühtse tsentraliseeritud võimu puudumise tõttu. On toimunud muutused sotsiaal-majanduslikes elus: niisutatava põllupinna vähenemine, linnades väliskaubanduslike sidemete ja käsitöö allakäik, kohati

---

4. С. П. Телстов. Древняя Копенгаген, М., 1948, л. 46.

linnaade arv on vähenemine ja linnade tühj-
nemine.

Islamaal-majandusliku olukorra
muutus ja Kusaanide võime laagrus viisid
selleni, et Kesk-Aasia aladel tekkisid IV-V
sajandil mitmed iseseisvad või poolisesei-
sivad riigikesed kohalike valitsujatega ses-
sias, kus N. N. Bartoldi sõnade järgi ei
kujutunud endast midagi enamalt, kui vaid
esimest aadlikku emasuguste seas.⁵

Pelütiliselt villastatud ja järel-
selt nõrgenenud Kesk-Aasia laugel järgu-
vate aastate jooksul naabrite hurvi ja rün-
nakute alla. Tõhus sellises naabris oli
Iraan, kus oli võimul Sassanüidide dünas-
tia (224. - 652. a.). IV sajandil hakkavad
süü rünnema feodaalsed suhted ja tugev-
melt rügi keskvõim. Peagi kühitatakse Kesk-
Aasia edelaosa koos Hurvi pärkonnaga
Sassanüidide Iraani koosseisu.

V sajandil said Kusaanid võimul
koogi ehtalütidelt, kes allutasid vahetult
iseseisunud Sojdiana ja Horumi väike-
rügid. Ehtalüdid annud nel sajaltse

---

5. B. B. Бартольд, Типичетан, lk. 238.

demokraatia staadiumis selle ülemineku
perioodil klassisuhetele⁶, suga mõnevõrra
madalamal Kesk-Aasia rahvaste ühiskond-
liku areenemise tasemest. Naljutatud Kesk-
Aasia, valtsid eftalüüdid oma eluasemes
Amu-Darja basseini - Teharistani.

Peagi põrkusid sün kesee efta-
lüüde ja Sassaniidide Iraani hoid, kuu
esimesed püüdsid Iraanilt tagasi valler-
tada endise Kusaanide rügi koosseisu
kuulunud Kesk-Aasia maid. Osaliselt
see nii õnnestuski ming edasi suundi. Teh-
gida kuni Kesk-Indiaan ja Ida-Turkis-
taniini.

Üldiselt tunnistavad mitmed and-
med sellest, et allutatud piirkondades
säilisid endised dünastiad ja eftalüüdid
ei seganud end eri piirkondade juhtimisse,
püüdnud ainult andami kogumisega⁷ ja
võttis endale välispoliitiliste suhete kor-
raldamise ainuõiguse.⁸ Eftalüüde üle-

---

6. Б. Т. Гафуров, История таджикского народа,
т. I, М., 1955, лк. 113.

7. О. И. Смирнова, Согдийские монеты, лк. 363.

8. А. М. Магдальштам, Средняя Азия в VI-VII вв. н.э.,
История таджикского народа, т. II, кн. I, М., 1964, лк. 37.

minek paigete eluviisile sai ilmselt alguse juba nende poliitilise võimutsemise päevil ja jätkus hiljemgi.⁹

VI sajandi keskpaigas tekkis Altai, Semiretšje ja Tsentraal-Aasia mitmete eri hõimude ja rahvaste suur ühendus - Türgi kaganaat. Sama sajandi 60-70-ndaisse aastatesse langeb kaganaadi otsesugane laiendades oma riigi piire lõunale - Kesk-Aasia suunas, põrkuti siis keskeftalütidega.

Türglaste vallituspoliitika eesmärgis oli haarata paigete eluviisiga asustatud rikkaid Kesk-Aasia alasid ja üritlasi kontrollida kaubateed, mis ühendas Kaug-Ida rajeome Vähi mereannade, India ja Euroopaga.¹⁰

Ühise vaenlase vastu esandasid oma jõud Sassanüidide Iraan ja Türgi kaganaat. Aastatel 563-567 anti eftalütidele rida lööke, mis viis nende riigi lõpliku languseni.

---

9. А. М. Мангушкитам. Ср. Азия в VI-VII вв., lk. 40.

10. П. Н. Ложмяко. Киргизия в составе тюркских канатаев, История Киргизской ССР, т. I, Фрунзе, 1968, lk. 104.

Türklaste poliitikalise keska-Asia ja Ida-Turkestani suhtes eli Seleemilik, et vallutada küll need kultuuriliselt arenenud piirkonnad, jäid türklastel ise edasi elama steppi.¹¹ Nagu eftalütidel, püüdnud Türgi kaganaid aruult andama kogemisega.¹²

Parast eftalütidelt antud hoope sai Amu-Darja kohas, kus tekkisid korruptsioonid kätte eudise kiltlase - Iraani ja Türgi kaganad: rahel ning sõbralikud sekked arendunud vahuga. Lisaks eli Iraan väga huvitatud sellest, et saada enda kontrolli alla siidikaubanduse Bütsantsiga, kuna siiani olid Sogdiana kaupmehed siidikaubanduse vahendajaks Hiina ja Naheemeremaade vahel.

Iraani sähki-sähki juurde saadeti kaganad: poelt kaks saatkonda Transiitkaubandusse puutuvate küsimuste kooskõlastamiseks, kuid ilma

-
11. Шпекер К. В., Моретов С. П., Турямов Я. Т. Словоизменения в языке туркменского каганата (V-VII вв.), Методия Узбекской ССР, т. I, кн. I, Тамкент, 1955, л. 119.
12. О. И. Смирнова, Согдийские монеты, л. 363.

tulemusteta. Kaasatoodud kaugamaadised olivat iraanlaste poolt demonstratiivselt ära põletatud.¹³

Sejärel eksustate lüua vahetud sidemed Bütrautsiga ning türklaste delegatsioon esetas Sogdiana kaupmehe Maniakiga suundus 568. aastal Konstantinoopolisse. Missioon lõppes kaubanduslike ja sõjaliste sidemete sähminisega Iraani vastu. Samal aastal saabus kütsaanklaste vastusaatkeud Türgi kaugamaa juurde.

Pärast lüuaaamist Iraani käest 588. aastal jagunes Türgi maagaat kahte essa — Ma- ja Täane-Türgi maagaadides. Jaguamise peapõhjuses polaud ainult sõjaline kaeder, keepris rohkem aga läämaajoonide territoriaalne isolieritus, majanduslike arengu isäärasused ja ka hoimukirevus.¹⁴

Läämetürklaste riik polaud keemagi ühtne tsentraliseeritud riik, pigem aga

---

13 Б. Я. Сяавский. О межгосударственных связях Средней Азии в V - середине VIII в., Проблемы Востоковедения, № 5, 1960, л. 113.

14 П. Н. Конямяко, Кипрузия, л. 105-106.

kümne lüügi võimu föderatsiooni.¹⁵ Ilma
üriku "Tan-sü" põhjal on teada, et
VI sajandil oli Zerapsani, Kaska-Darja
ja Amu-Darja basseinides ühese valdust,
mis koosnesid linnast koos selle lähima
ümbruskonnaga ja millide valitsejad kuu-
lusid Kani dünastiasse.¹⁶

Sega nagu eelalüüside ajalgi, olid
Sogdiana valitsejates kohalike dünastiate
esindajad. Nad olid seotud autono-
miaal, kusjuures suurim iseseisvus oli
Floresmil, mida tähistavad mündileinud ja
Iraani mõjutusteta kohaliku kultuuri esi-
nemine.¹⁷

Bukhara püües kujutled eadest
võimevõime iseseisvat lüütu, mille esotas
seisid valitseja eha bukhara-hudat. Fergana
ei kuulunud Kani ühendusse, seda juh-
tis oma iksid. Samuti ei kuulunud Fergana
Fergana ja Teharistan, mida juhtisid omaid
vürstid.¹⁸

---

15 K. B. Пепел, С. П. Моретов, И. Т. Сырнов, lk. 122.

16 Samas.

17 Samas, lk. 123.

18 Samas.

Nõitlusas Sassaniidide Iraani ekspansiooni vastu astusid Samarkandi ihsiidid. Kesk-Aasia valitsused VI - VIII sajandil poliitilise, sõjalise ja kaubandusliku majandusliku kontakti ehtalustide ja Lääne-Türgi kaganaadiga, kes leppisid endi iluvõimu tunnustamise ja iga-aastaste kingidega.

Pärast türklaste allutamist Tšiimpeeriumile läänid Hiina kesseisse nominaalselt ka türklaste all olevad Kesk-Aasia alad (VII sajandi 50-60. aastate vahetusel). Paljud Kesk-Aasia valitsused teenustasid end Hiina alamates, sellest said ka vastavad ühised, mis kinnitand nende valdusõigusi.

Nüüsis eli Kesk-Aasia araablaste-alkal perioodil killustatud reas väikevaldustes, mille esetas siisid erinevate tiitlitega valitsused.

Kesk-Aasia ühisevaldused ei omanud ühiseid vägesid. Igal väestirühkisel olid omad sõjameeste salgad ulatudes mõnest sajast (nagu Maimurg, Andhei) kuni tuhandeni (Kis, Kusania, Bukhara jt.) ja mõne tuhande mehele (Samarkand jt.).¹⁹

---

19 K.B. Ilpelep, C.T. Ilpelep, A.T. Tyranov. lk. 126.

Järgnev sotsiaalse sikhide kirjeldamine näitab ilmselt feudalse suhte elumasele keskaegs. Kuigi feudalism ei saavutanud sün aablaste-ajal perioodil veel tähts elujätku, loetakse vanafeudalsmi alguseks juba VI sajandit.

VII - VIII sajandis ol. keskaegs välja kujunenud araabia maa-ariokraatia kiht, mis moodustus sel tul, et kiskute inimeste kätte kogudusid suuremad maalikid ja, mis Idamaades vulgi tähtsam, mürskuskanaalid. Kanaalite erandumus võimaldas sõltuvas teha mitte üksnes kamaaavaldaajaid ja kogukondi, vaid terveid põllumajanduslikke rajone.

Tehisena kõrgemasse sikhiti kõrvuti maa-aadli eha dekaandega keesus kaupmeeskond. Kuigi see na. raka-ariokraatia ei kujutanud endast veel iseseisvat seisust, keena ta oli ilmselt veel tihedalt seotud maahariamisega.²⁰

Allis Araabia kalifaadi koosseisus muutub kaupmeeskonna tegevusväl. teeliselt avaraks.

---

20 Н. Гермагов. Серуиана в древности, лк. 115.

Kolmanda valitseva seisuse meo-
dustasid zeroastriitlikud, manikeistli-
kud ja kõrgvaimelikud. Kuua Kesu-
Aarias paudus sellal ühtne riiklik reli-
gioosne süsteem, mis keelatud vaimeli-
kud ilmselt maa-aristokraatia seisusse.²¹

Sõltuvaks aristokraatiast olid
orjad ja kediverid. Kediverid olid majan-
duslikus sõltuvuses maa-aristokraatiast
ja kuulusid sõltuvate või poolsõltuvate
lühmetena nende keedide koosseisu.²²

Kediveride seisus tekkis kahel
viisil:²³

- 1) vabadest elanikest selle talumu-
sua, et ühinesid kõrgemad ele-
mendid kulaarogusest ja
patriarhaalsetest peredest;
- 2) orjade hulgast.

Kediveride kuu seisuse kohta on allikais
teated ebapiisavalt, kuid üldisemalt
näitavad need endast maavaldajast sõl-
tuvusse sattunud suurpere lühmeid.

---

21 A. D. Macanub, Cory, lk. 47.

22. Samas.

23 Samas.

Varafodalismi perioodil hakkame Kesk-Aasias veel orje, kelle tööjõudu kasutati peamiselt kaevandustes, irrigatsiooniteedel, erilisel ka maaharimise ja käsitöö alal.

Elanikkonna enamuse moodustasid süsikihtlikult vabad maaharjad ja käsitöölised. Feodaliseerumise algperioodil ei tundnud nad veel majandusvälist survet. Need väikemaomaaüksused elasid külaasupaikade tingimustes, mis laualiselt laagerid rohkem topograafiliste asu-
dustega.²⁴

Edaspidise varandustliku diffe-
rentseerumise kasvuga kaotasid paljud väikemaomaaüksused oma maad, millestades seläbi pooltolluraks keskverides. Teiselt poolt toimus maa kesksektorivahine dehk-
kavide kätte, kes andsid selle rendile körgumandadele või hävisid seda keskveride ja orjade abiga.

Üldalduväärsed andmed puudu-
vad selle kohta, millised olid külaelanike sõltuvuse normid dehkavahidest. On siiski

---

24 H. Hermetik. Упрямство и гнетовство, lk. 116.

kindel, et enne araablasti eksistents kesk-
Aasias ekspluaterimine rendisüsteemi kaudu.²⁵

N. Nigmatov, käsitledes Alotrusaana
ajalugu, toob ära seal enne Tahkiriidide
voimele alistumist eksisterinud maa-
lühid²⁶:

- 1) afsini tirkonda kuuluvate iri-
kute maad, mille valdajad pidid
maasna afsini kassasse natu-
raalseid koormisi;
- 2) dehaanide, kaupmeeste ja väime-
like aristokraatide maa;
- 3) väikemaavaldused.

Pole aeg teada ei maasude suurus ega koostis.

A. Džalilov toob andmed Sogdiana
maavalduste lühide kohta²⁷:

- 1) rügiimaad;
- 2) väimeete pärkkondade valitsejate,
sugukondliku maa-aristokraatia
ja kaubandusliku aristokraatia
maad;
- 3) tsirkult vabade meesaijate maad.

25 H. Hermatov, Четырнадцать веков истории, lk. 119;
samuti A. Džalilov, Согд, lk. 48.

26 H. Hermatov, Четырнадцать веков истории, lk. 119.

27 A. Džalilov, Согд, lk. 48-49.

Hoopis nähe on materjal käsi-
töoliste elu kohta. Nende kiht oli ilmselt
üha arvukas ning klassiaalselt rüü.
Käsitöölised elasid enamikus linnades, kaigi
on säilinud veel videmed maaga.²⁸

Kis puutub kes-äärna majan-
dusse, mis valitsvas tegevusalas oli
põllumajandus karjasaatuse ja põllun-
duse näol. Põllumajanduskesk-
suses oli väga kujunenud tihedus-
ja keemilise mürasuse võrgustik.

Arheoloogiline materjal lubab
näita, et põlluharimise kõrglase laugel
IX - XII sajanditesse.²⁹

Tõduselt kasvatati sama keel-
juure, mida ka kõigi järgivate sajandite
jooksul: teraviljadest nisu, ota, mais,
hirssi, rüü, uba; puuviljadest aprikoos,
pirsi, pirni, õun, aral, kirssi, ploome.
Arvunud oli juurvilja, puuvilla ja kinnast-
vinnamajakasvatuse.

Loodusloomadest peeti loomi, lam-
baid, kitsi ning veoloomadena muulaid,

---

28 A. Dmcanurov, Cerg, lk. 48.

29 H. Hermatš, Ceryman, Ceryman, lk. 90.

esleid, hobuseid, kaameleid.

Ühes tähtsas Kesk-Aasia elanike tegevusalas oli nii sise- kui väliskaubandus, seda enam, et Lääne - Ida kaubateed olid nihkunud põlva peale. Kaubanduse vahendajaks said need sogdianaanlastest kaupmehed, kes rajanud hulgaliselt oma kaubanduslikke kolooniaid Läänesse pöördudes. Eriti palju tekkis neid Talasi jõe orgu ja Tšu jõe veevalle kaldale. Eriti tuleks siinse kaubavahetuse paigas oli Buhhara, mille üht linna - Paikenti nimetati kaupmeeste linnaks.³⁰

V - VIII sajandil olid Kesk-Aasial eriti arenevad sidemed idakaabritega, kuna Hiinasse saabus sel perioodil mitmeid sogdianaan kaupmeeste saatkondi. Kaubandust Idaga soodustas ühest küljest Kesk-Aasia alade kuulumine Türgi kaganadi koosseisu ja teiselt poolt Läänes tehtav vastutöö sogdianaanlastest kaupmeestele Sassaanide õukonna poolt.

Sidemist Hiinaga annavad tunnistust arvukad arheoloogilised leiud, nagu

---

30 K. B. Пупкоп, С. Т. Монтеб, А. Т. Тынрамов. lk. 125.

hüia südikangad Kugi mäelt, pronaspüglid
reast Semiretsje piirkonnadest ja Samar-
kandist, pakirõhked Kugist jpt.

Pendži keeti müntideleitud väta-
vad arhenaud kaubalis-rahalistele
suhetele. VIII sajandi keskpaigast peale
lastakse Kesk-Aasias välja münte Hiina
eskuujude järgi.³¹

Suhetele Bütsantsiga viitavad
samuti müntideleitud, need jt. materiaalse
kultuuri mälestusmärgid. Side Bütsantsi
ja Kesk-Aasia vahel muutub regulaarseks
VI sajandi II poolest noores espool maini-
tud kaupmehe Maniali missiooniga.

Iranaiga puuduvad otsend kau-
kanduslikud sidemed, nagu espool nägime.
Juhuslike kontakti süski esimes, kuna
on säilinud mõningaid müntideleide Sassa-
nidele perioodist.

Nõrgad olid Kesk-Aasia rahvaste
sidemed ka Indiaga. Lokaupemise või-
malus süski säilis, kuna Põhja-India
mõned piirkonnad olid ajutiselt kuu-
lunud kull ehtalülide, kull teralaste

---

31 A. Džamurov. Corg, lk. 44.

võimu alla nagu Kesk-Aasiagi.

Sogdianaalased rahendasid ka kaubandust pärsite ja stepielanike vahel. Kauplemise keskusteks olid linnad, millede külge aktiivne signaalsemine taastub uuesti V-VI sajandi vahetusel.³² Linnad on üld-reegline väikesed, ümbritsetud tornide ja väravatega varustatud müüridega. Linnade ümber laiuvad põllumaa lojad ja puuvilja-aiad. Araafodaalse linna pilti võib näha Pehdzjüenti kaevamiste tulemusena, dateeringus VII-VIII sajand.

VI-VII sajandil ilmut Kesk-Aasias uus asustuse tüüp - suurperede kindlustatud mõisad-lossid. Nabad maaharijad elasid väikeses kindlustatud mõisates. Müüri keskosas asus toru (ehk kük), mis täitis nii eluaseme kui varjupaiga osa.³³ Maaharijate kogumised elasid kindlustatud külates.

Arheoloogiline materjal näitab, et VI-VIII sajand olid Kesk-Aasias intensiivse ja mitmekülgse ehitustöö (ka linnade ehituse)

---

32 Метопия Самарканга, т. I, Тамкени, 1969, lk. 76.

33 К. В. Тревер, С. П. Монетов, Я. Т. Туганов, lk. 124.

ajajärguks. ³⁴ Ehitati feodaalide kesse, keel-
tushooneid, linnaaasambleid j.

Taanu feodaalsuhtete arengule toimus
majanduslik ja kultuuriline progress juba
uuel majanduslikul alusel. Narafeodalismi
seisuga alanud majanduslik taas uus üht-
lasi ühiskondliku elu elavemisele ja
kultuuri arengule.

Kultuuriliselt hästi arenevad pär-
konnaks oli Sogdiana, kus ilmuselt juba
III sajandil oli olemas oma kiri. ³⁵ Ida-
Türkistanist on leitud ema ja tütre kirjad,
mis tunnistab kirjaoskust ka naste
juures. Samast on leitud mitmeid sogdi-
aana keelseid budistlikke, mahistlikke ja
kristlikke teaste IV sajandist. Barteld v. v.
näitab, et sogdianaalastest poeetid paadi-
juba 5-aastaselt lugemist ja arvutamist
õppima. ³⁶

Kusaaani imperiumi perioodil, mil
Kesk-Aasial olid tihedad sidemed Indiaga,

---

34 H. H. Гермаков, С. Т. Хмелевский. Греко-
византийская Мидия, Думанде, 1966, lk. 105.

35 A. Думанов, Сег, lk. 5.

36 В. В. Фартков. Литература мидийской империи.
Турция, л. 1927, lk. 18.

levis nüüasa kaudu süa budistlik reli-
gioon, mis tei kaasa India teaduse ja keel-
tuuri arengut. Kuuski tekkisid Bakt-
ria koolkond, elgugi mõjustatud India
budistlikust kunstist, teeris süüsi kee-
deserv ja originaalne kohalrest tra-
ditsioonidest läkipõimunud kunstivool.

Baktia budistlike tempelite
arhitektuur arengus keel esalust India
stiili, kuid üldmulje eli kaagi iseloo-
melt Kesk- ja Lähis-Ida arhitektuurile.³⁷
Sama võib öelda ka budistlike teastide
kehta, mida baktia ipellased mitte liht-
salt ei tõlkinud, vaid ka interpretsisid.

Keirvõid tügev eli budistlike ideo-
loogia Kesk-Aasia rahvaste seas, võttas
ajastust ja püraonust. Tugevamat mõju
emas ka aladel, mis elid kõige lähemal In-
diale - Lääne-Turkestanis, keest ka levis
Ida-Turkestani, Hiinasse, Koreasse ja Jaapa-
nisse.

Kuusaaui-järgsel perioodil seoses
rügivõime nõrgenemisega, eflatõide ja

---

37 B. Gafurov. Kushan Civilization and
World Culture, Moscow, 1968, lk. 15.

türalaste tõusuga läks budism loojaajale.³⁸
Erinevalt Lääne-Turkustaanist oli budist-
like õpetuse esatahtsus väike Sogdianas
ning araablaste vallatuse ajaks oli hoopis
välja suranud.³⁹ Semiretšjes ja Ferganas
oli budism varasemal perioodil laialt levi-
nud, millele viitab arheoloogiline materjal
(nagu Adžina Tapa kloostris varemed VII
sajand - VIII sajandi algus).⁴⁰

Sassaniidide perioodi lõpus
sujunes välja Iraani rahvete religii-
on - zoroastrism, mille esimestest
kesk-Aasias VI - VIII sajandil saavad teha-
tuslik Tarazi rauvamiste materjal. Zoro-
astrismi mõju oli araablaste-eesl
perioodil tugevam Sogdianas ja Ferganas,⁴¹
kuuld ka erines tunduvalt kanooniseeritud
õpetusest Sassaniidide Iraanis, kuna teida
iseleomustandid kohalike rahvete usundite
elementid.

---

38 A. M. Френкель, Восточная география, lk. 38.

39 B. A. Litvinsky. Outline history of Buddhism
in Central Asia, Moscow, 1968, lk. 44.

40 Samas, lk. 57.

41 B. T. Тагыпов, Кетопур, lk. 101.

Ka mani õpetus jõudis Kesk-Aasiasse, existentsid tõrvuti kristluse ja zoroastriis-
ga, milledeelt ta ka mõjusid sai. Mani he-
istlike koguduste olemasolu märgitakse
Mervis ja Samarkandis VI-VII sajandist
ning Semiretšje aladel VIII sajandi I poolist.⁴²

Kui IV sajandil algas kristianuse
massiline läikumine ita, jõudis nende mõju
ka Kesk-Aasiasse. Arheoloogilise materjali
põhjal on näha historaallike ehituste
olemasolu Kesk-Aasias VII sajandil.⁴³ Semi-
retšjest on leitud suuria päiseli. Serna-
keta plaate historaallike katendusega.⁴⁴
Historaallike entähtsus tõusis vulgi ja
araablante ajal eli suunistatud õpetuseas
ka Islami aladel.

Lisaks aspeel nimetatud religiooni-
dele existentsid osalt edasi vanad kohalikud
kultused. Kesk-Aasia eli samuti ühes Lääne-
Ida kultuuride ristumispäigas. See varas
keskaja kultuuride süntes ja arendamine valmistas
ette keskajase kultuuri tõusugu.

-
- 42 М. Н. Семенова, Вопросы истории и культуры Самарканда, Тезисы к археологии Самарканда, Алма-Ата, 1968, л. 52.
43 Ф. Т. Тагирев, История, л. 134.
44 М. Н. Семенова, л. 63.

I. Araablaste vallutused ja

Kesk-Aasia rahvaste võitlus nende vastu

VI - VII sajandil oli Araabia pool-
saaril elavate rahvaste ühiskondlik kord
sõltunud nel sugukondliku konna jaomad,
kuigi on tekkinud varanduslik ebavõrdsus
ja kasutuse võetud orjatoos.

Araablaste toimude tulemusena
tun ühendus peendus. Araabia poolaar ei
sillustatud väikestes poliitilistes ühen-
dustes, millede keskpunktides olid
daavid, n.ä olid ka rogu maa majandus-
liku elu kesksed.

Islami ühe õpetuse sai araablasi
innustavaas ühendajaks. Pärast a.ä VII
sajandil Araabia kalifaadile. Üks poli-
tiline ühendus ei jändunud territoriaalselt
Araabia poolsaarega. Vallutusefaadile
õhutas peale rüüste saamise soov. ka
Moraanilt saada õigustes võitluses muu-
usuliste vastu. Nagu Muhammedi elus,

ni ka ka õpetuses võiks märgata emajärglast segu ulgiassest entusiasmist ja kaupmehe kainusest ning arvestusest, mis N.V. Bartoldi arvates oligi suurelt osalt islami edu põhjuseks rahvaste kooseisumise protsessis.

Araablaste imperiumi põhilises asutajas loetakse kalif Omarit (634-644.a.), kelle valitsemise ajal lauges Sassaniidide pealinn ja Bütsantsilt võeti ära kõik ka Aasia provintsid, n.a. Väike-Aasia ja Egiptus.

Iraan vallutati 15 aasta jooksul. Iraagi lõplik alistamine aastaks loetakse 651.a., mil araablased ka Mervi ja Jend- sid seega välja Amu-Darja jõeni. Enne seda Egiptusesse toimus 639. aastal, kuid lõpuks võeti Alessandria 646. aastal.

Suurem umbes 20 aasta jooksul vallutati araablased suured alad Aasias ja Aafrikas, mis olid kuulunud Bütsantsi imperiumi koosseisu ning alistati hiljuti sul võimsa Iraani imperiumi.

Vallutuse sellist ideest ei saa seletada mitte niivõrd araablaste jõe, kui allutatud maade jõuetusega. Buutsaats ja Iraan olid lõhestatud sotsiaalsest vastandusest ja surinatud majanduskult. Seemneva eksploatatavate tingimustes nägid mitmedki rahvad araablastes seda jõudu, kes päästab neid oma valtsijate surve all.²

Buutsaatsi ja Iraani võrkus väljendus ka nende sõjavägede vähenemisel tehes ja madalas võitleisvaimes, kiidlustussüsteemide healetusse jättes jms.

Pole õige põhjendada araablaste edasimene religioosse fanatismiga, niivõrd beduunid, kes meodustand vägede enamus, ei tundnud vallutatute algperioodil veel uut õpetust, misa Koraani koostamine algas alles VIII sajandi keskpaigast.³ Oh tõenäoline süski, et Koraani koostamisele ulmus Islami suuline propagaanda.

---

2 E. A. Френкел. Арабы, ислам и арабский характер в ранней средневековой, М., 1966, к. 140.

3 E. A. Френкел, к. 141.

A. Aastad 673 - 704.

Araablaste vallutusplaanid idas ei püüdnud Horaxaniga (pealinna Mero), vaid haarasid ka Kesk-Aasia aland, eriti rüüst Sogdiana piirkonda. Horasaan sai edasitungi platsdarmite ja Mero selle poliitilise elu kesksena. Siin valustati ette rüüst Maveraannahi (s.o. maa, mis asub jõe taga), saagu araablased nimetasid Amu- ja Sõr-Darja vahelist ala.

Esimese rüüaak Maveraannahi vastu organiseeriti Horasaan asevalitseja Albaidulla ibn Zijadi poolt aastail 673-674. Tõltanud Amu-Darja jõe, haarati Bukhara linnad Komitan ja Päikend ning võeti seeud Bukhara peale. Siin kehiti furslaste ja bukharaalaste ühendatud jände ning võlmiti rahu. Sellelt retkelt võidid araablased kaasa palju kuld- ja hõbeväärte, nõunid, kunstipäraselt väljatöödeldud relvi, südaugaid ja 4000 rehalsena loovisau, kede eotas es erjas.⁴

Järgnes araablaste rüüride aset
676. aastal jälle Bukhara vastu. Bukhara
valitsusena sõlmis rahu suure väljastu-
masse eest. Rahuldumata sellega, viis
araablaste väepealik kaasa veel 80 pant-
vangi aadlimooreni eest, kes saadeti
araablaste kodumaale tööjõuks.⁵

Sajand suunduti Samarkandi vastu,
kuid lüüa püüamine ebaõnnestus elanike
hästiorganisatsioonid vastupanu tõttu. Araab-
lased pidid rahu sõlmima ja taanduma
murr. Sellel põhjal viidi kaasa rüüalike
saak ja vangivõetud elanikke.⁶

Kelmas rüüride teinud 680. aastal,
surnud Floresmi, Samarkandi ja Hodženti
peale. Sõjalist repressioone ei toimunud,
kuna Floresmi ja Sojdiana elanikud rüüa-
rid rahu sõlmima, lubades rüüalike au-
dani.

Nagu näha, püüdnud araablased
väikeste rüüridele korraldada seega Shave-
raanahi vastu. Sellele viitavad kasvõi

---

5 A. H. Якубовский, Завоевание арабами
Греции Азии, История Узбекской ССР, т. I,
кн. I, Ташкент, 1955, лк. 136.

6 E. A. Бердэв, лк. 190.

rahude tingimused, kes püüdis suure välja-
ostumisesuga ning orjade vabandamisega. Peale
rahulepingu sõlmimist araablased lahkusid.

Olukord muutub, kui Florasani ase-
valitsijas määratakse audikas väepeala ja
diplomaat Kutuba ibn Muslim (705-715),
kes seadis esmängies Ken-Aaria santsaabi-
lise vallutamise. Kutuba ettevõtmisi soo-
dustas kalifaadi-sesse ollesera paranduse
hõimude vaheliste arvestusteadele laasumise
läbi.

Nagu nägime, sehtand araablased
juba esimestel sajandel ajal Ken-Aaria rah-
vaste vastupanu, mille efektiivsus oli üld-
reeglina väike. Keegi võit mängata mõned
valitsijate püüdeid ulises segitsemises,
nagu näitaks 680. aastal, valtsend nende
vahel raagi lahkelid. Albi saadi küll
turalastelt, kuid viimased olid huv. talud
arvult sel puhul saadavaist maasudest ja
kingitustest.

A. Džalilov märgib, et Ken-Aaria
rahvad ei näinud araablaste rünnakute taga
mül tõelist ohtu, mistõttu mõned valitsijast

---

7 A. H. Джалылов. Записки, lk. 136.

regi abstrahoid araablaste võrre arvestatavuse
esmärgil.⁸

Ilmutava arvamusena esineb H.A.R.
Gibb, võrreldes araablaste rüüri türklaste
omadega: Kesk-Aasia linnad paljud vare-
kohlaud selle vaevlasega nagu araablastel.
Nad olid suval kohal tunda saanud tür-
klaste röövetar, kes raskend ühisama reet-
kui ilmusid, ei võtnud ette pikki püüamisi
ja rahuldusid kergeste luuasaakaga. See
tautika, mida varem oli kasutatud tür-
klaste särasest rüüde vastu, ei kõlvanud
enam araablaste vastu võitlemiseks.⁹

Autori arvates on selline kütmine
astus täiesti õigustatud, seda enam, et
ka araablaste esimesed rüüed ei erinevad
türklaste omadest. Ilmselt seetõttu võttis
palju aega ka araablaste vastupanu faktide
üleminek.

a. Dzjalilov nimetab perioodi 673-
704. a. sogdianaanlaste araablaste-vastase
võitluse kimeses etapis,¹⁰ mil püüdati
röövetkedele osutatud loomuliku vastupa-
nuga.

---

⁸ A. Dmarurov, Corq, lk. 163.

⁹ H.A.R. Gibb, lk. 23.

Sel perioodil elas Kesk-Aasia olud iluselt
kergesti vallutatav, kui araablaste sisse
elas olud püüvama iseloomuga. Kuid see
hinnaline võimalus kaotati kogu araablaste
endi seas toimuvale võitlusele. Teiselt poolt
jättis põimude vaheline vähe Maverannahi
vürstidele reaalse võimaluse oma sõltumatuse
kindlustamiseks. Kui seda taibati, ei juba
hilja, kuna ka araablaste olid teinud järel-
dusi oma enimestest rekedest.¹⁰

B. Aastad 705 - 715.

Nend on Kuteiba ikka muslimi ase-
valitsejass olevise aastad, mil algab rüha-
sõjake Kesk-Aasia vallutamise. Eramasti
sõgu antud perioodi kestel saadab teda
edu nii sõjaliste operatsioonide organiseerimisel kui administratiivkõrvaliste lahendamisel. Vallutus edumuse tagamiseks

---

10 H. A. R. Gibb, lk. 23.

oli ilmselt vähe sellest, et araablastele lubati rikkalikku saaki. Lühõttu polaud sugugi võimatu, et Kuliiba edu Kesk-Aasias rajanes sõjamee ja administratiivse sijalise kalundile.¹¹

Kuliiba ibn Kusliri armee vallatused Kesk-Aasias võies jagada 4 perioodi:¹²

I periood : 705. aasta, mil toimus Alam-Teharistani vallamine ;

II periood : 706.-709. aastad, mil Bukhara langes lõplikult araablaste valitsemise alla ;

III periood : 710.-712. aastad, mil kindlustes araablaste võim Amu-Darja jõe orus ;

IV periood : 713.-715. aastatel rüües Sõr-Darja jõe ääres.

705. aastal võtsid araablastel ette sõjaretket Teharistani vastu, kes vahelpeal oli püüdnud taastada oma reservust. Nallutati Balh ja nagu Tabari teatab, ilma ühegi nooleta.¹³ Sijaul võeti suund

---

11 H. A. R. Gibb, lk. 29.

12 Samas, lk. 31.

13 Samas.

Aharuni ja Sumani peale, kuid see rükk
oli Kuteibale ebaedukas.¹⁴

Järgnev aasta lõi Kuteibale suuret
edu Bukhara alistamisel. Bukharas oli
sel ajal näimas äge sisemine võitlus aadli-
vahel võimu pärast. Ka Kuteiba võis sel-
lest teadlik olla ja oma vallutusplaanide
koostamisel arvesse võtta.

Tõltsaad Amu-Darja, araabid araab-
land püüasid Paikendi linna, mis oli fuge-
vasti kindlustatud. Tõltsaad araablaste
tähenemisest, saatsid Paikendi elanikke
abipalved Samarkandi elanike jt. naabrite
poole. Kehalesaabunud sõjadiaalantidel
õnnestus araablaste väeosa ümber püüata
ja kaotada nende ühenduses tagalaga.¹⁵
Sutõttu seis Paikendi püramine ligikauds
kahele kuule¹⁶, mille järel pidi Kuteiba
linnaelanikega rahu sõlmima. Jätavad
linna väikese garnisoni, suunduti edasi
Bukhara peale.

Näevall jõudsid aga araablased

---

14 A. H. Якубовский. Завоевание, lk. 139.

15 A. Динауров. Борьба саркозов Спигуни Сизви
против арабских завоевателей, история Тармен-
ского саркоза, т. II, кн. I, М., 1964, lk. 98.

16 H. A. R. Gibb, lk. 33.

linnast lahkuda, kui Päikendis puhkes
üllestõus, mille käigus loodi purmas garai-
son. Kuteiba pöördus kiiresti tagasi ja
kueajalise püüamise järel võeti Päikend
araablaste poolt uuesti.

Nüüd aga ootas linna sama saatus,
mis araablaste võimule vastahakamisel kesk-
ajal: Päikend anti sõjameeste vägivalla
alla, mille tulemusena tapeti linna kaits-
misvõimeline elanikkond, naised ja lapsed
muudeti orjades ning kogu linna rüüstati
põhjalikult. Kõhuselt oli kokku võetud
varandus nii suur, et Kuteiba pidi määrama
kaks erimeetrit varade arvestamiseks ja juu-
stamiseks.¹⁷

Kõrva arve teieendamine Päikendiga
suundis mõne Maverannahi värske ehti-
vaatlusele. Nii juhtuski, et Kuteiba lei-
dis äkki 707. aastal ühe oma rüüa ajal
veerid ära lõngatud elevat Nardana, Buh-
hara ja Sogdiana vägede poolt.¹⁸ Sellise
jändude ühenduse esimestes otsustas Ku-
teiba lahinguolust loobuda ja laandus

---

17 A. H. Kryžobekovi. Zakoebasene, lk. 139.

18 H. A. R. Gibb, lk. 34; Jambousski järgi
elid türklased, sogdianaalased ja ferganaa-
lased — Zakoebasene, lk. 140.

meesti Sherwi.¹⁹

709. aastal võttis Kuteiba ibn Muslim ette mee rünnaku Buhhara ja Nardana vastu. Seejärel soovitati suuremad väed ja valmistati heolinnakoll.

Nardana pöördus abipalvuga türklaste ja sogdianaanlaste poole, kuid saagu väidab A. J. Jakubovski, jäi abi saamata.²⁰ Samuti oletab H. W. R. Gibb, et Kuteiba vastas neid ainult kohalike väed, sest Samarkandi valitsija kahtles, kas astuda araablaste vastu välja.²¹ Mis türklastesse puutub, siis olid nad IV sajandi esimesel kümnendil sootud võitlusega tüngesside vastu, mis põhjendab nende huvi puudumist Nardana sündmuste vastu.

Vastupidiselt väidab A. Džallov, mille andmetel Nardana valitsija koos sogdianaanlaste ja türklastega aadress Kuteibale ägeda lahingu.²² Lõpuks ennestus araablastel rüüski Buhhara vallutada, kuna Samarkandi

---

19 H. W. R. Gibb, lk. 35.

20 A. I. Jazykovski. Zabeckanne, lk. 140.

21 H. W. R. Gibb, lk. 36.

22 A. Džallov. Džepda, lk. 99.

valitseja Tarhuni sõlmis araablastega rahu, misjärel lahkusid ka türklased.

A. J. Jakubovski andmetel toimus Tarhuni rahupaluumine peale seda, kui Buhhara oli araablaste poolt juba vallutatud.²³ Tarhuni lubas maasta regulaarselt maasse 710. aastal vallutati vul Kes, Naksib ja Suman.

Tarhuni poolt sõlmitud leping omelasogdimaalaste seas väga populaarses. Kui araablased said 710. aastal Samarkandi püüetudse Trikuudi järel, jõudis rahulolematu Tarhuni poliitika vastu haripuuetsing ta võrvaldali val. Tsija kohalt. Aruule sai Gurek, kes pika aja jooksul (710.-737.a.) suutis edukalt juhtida riigitiuri ni keerulist ja raskesti eludes, nagu Kes-Aasias araabia vallutuste ajal.

711. aastal saabus Kutiiba abipalve Sloesmi valitsejalt, kelle vastu oli alustanud ülestõuse ta oma vend. Kutiiba ruttas seel soovsai võimalust ära kasutama. Abi ust tuli Sloesmi valitsejal maasta iga-aastast maasse, anda araablaste väike

---

23 A. H. Икыбекуи. Забожане, lk. 140.

sõjamehi, mille tulemuseks ta kaotas
suure osavuse. Horesmi sõjamehi kasu-
tas Kuteiba kogu ära, lülitades need oma
vägede koosseisu, kes suuenduvad Sogdianaat
vallutama.

712. aastal alustasid araablased
sõjareisi Sogdiana alistamises. Lisaks
horeemilaste salvadale võtsid rüüstest osa
ka Bukhara sõjamehed. Gura saat's
abipalved Tsätsi, Fergana ja Türgelaste
poole. Abiväed, mis koosnesid debkaanide
družünadest²⁴, saabusidki Samaraandi alla.

Saanud lüürajailt teada abivägede
liikumisest, andis Kuteiba need 20 000-
mehelise väe usotsas neile õnnelootamatult
purustava löögi.

Koondanud kõik väed Samaraandi
alla, alustasid araablased linna piiramist.
Kaitsele võeti 300 riviheitmasinat meen-
ride ja torni pommitamises.²⁵ Suuri löödi
löhe, mille kaudu araablased tungisid linna.

---

24 С.Т. Крашторный. Из истории Борьбы сапогов
Средней Азии против арабов, Журнал
востока, IX, М.-Л., 1954, лк. 62.

25 В.В. Трапиев. К истории арабских
завоеваний в Средней Азии, Советский
Т. II, к. 2., лк. 382.

Nõudnud ära Samarkandi, sõlmitud Kuteiba vaherahu, katkestas sõjategevuse ja linna rüüstamise. Sellepärast põhjal pidid sogdianaalased andma peale rahalist kontributsiooni ja iga-aastase tribuudi valdaja, templite varandusi, ehk sama mõõduid, nüma linnaist väed välja ja jätta see araablaste juhtimise alla.²⁶

Sõda lõpetati Kuteibale korraldatud pidusõogi ajal allepärast tingimuste alusel. Tunnustajana kirjutatakse alla aadlikest araabia väepealikelt, lepingu kirjutati Kuteiba ja väepealikeste pitsatitega.²⁷

712. aasta lepingu sätteid nägid kokkuvõttelult välja järgmiselt:²⁸

- 1) Sogdiana aadlikest Gurea saab kalif Validi vasalliks;
- 2) Kuteiba peab kalifi nimel esutama kalle igasügisel maksed ja loetakse;

---

26 O. M. Чупрова. Ореку, lk. 206.

27 Samas, lk. 207.

28 O. M. Чупрова. Из истории арабских завоеваний в Средней Азии, Советские востоковеды, № 2, 1957, lk. 119-134.

- 3) kontrikultsiooni suurus 2 miljonit dirhemiit ning iga-aastase tribuudina 200 000 dirhemiit. Peale selle anda 3000 orja, selle seas ei ole alla lapse ega vanu inimesi;
- 4) Kuteiba teib Gurea-st Samaraandist valdaja.

Lepingu väärtes on suur, kuna ta on esimene sellitaoline dokument, mis on säilinud meie ajani (ehkki mitmetäielikult). Seda all, rat analüüsides võib teha kindsaid järeldusi ka teiste araablaste lepingute kohta.

712. aasta lepingust võib järeldada, et VIII sajandil oli orjanduslik hord kalifaadis veel suure, kuna nõuti orje tööjõu täiendamiseks. O. J. Smirnova järeldab, et tribuudi massime orjade näol oli kalifaadi jaoks veel sama tavatline kui massime rahaga.²⁹

Peale rahu sõlmimist Soqdanaga lahkus Kuteiba Samaraandist. 712-713. a. talvel tõstsid liiva elanikud massu sealsete araablaste vastu. Ajendas sa ajasolu, et Kuteiba oli lepingu vastandl esmema sõdurit majutanud Samaraandi elanike majadesse.

Sogdianaalased olid saanud oma delegatsiooni türklaste juurde abi järele, kaasas riiklikud ainsused.³⁰ Araablastel varjusid kindlusesse ja saatsid Kutibale teate oma eluolukorrast.

713. aasta kevadel suundusid araablaste väed Samarkandi poole, seal suundides Buhhara, Mehi ja Floresmi elanikke andma kalle täienduses 20 000 meest.³¹ Samarkand lauges jälle.

Nagu 712.-713. aasta Samarkandi ülestõuse pehul nägime, oli Kutibale meelest saanud kasutada Kesk-Aasia vallutamises sijamehi kohalike elanike hulgast. Algselt oli ka Buhharat suundunud abivägedel andma, hiljem kasutas ka sama taktikat iga järjekordse vallutuse järel, nii et abivägede koosseis tõusis tavaliselt 10-20 tuhande mehele.³² Seega iga vallutus tegiургemaas järgnevad, millega võisidki seletada Kutiba hilisemate vallutuste kiiremaid tempot.³³

---

30 C. T. Крауцтепуни, lk. 63.

31 A. Динауров. Тарихи, lk. 100.

32 H. A. R. Gibb, lk. 40.

33 Samas.

712. aastal olid araablased jõudnud Sogdianasse, vallutanud pealinna Samarkandi, kuid see ei tähendanud veel pärsona keisririiki alustamist. Nabadiisviitlus polnud lõppenud. Peaaegu sellis määgitiid sogdianaalased, tihti lüües ferganaalaste ja türklastega.

Sogdiana vallutamise küsimus järgnesid Hodženti, Tšatši ja Fergana alustamist, kuna selles rasutati ka sogdianaalastest sõjamehi.³⁴

715. aastal suri kalif Valid, kes oli soosinud Kutuiba ja troonile asunud Sulaiman (715-717) tõttas sellega taga kiusama endise kalifi soosikeid.

Sel ajal Ferganas võitv väepealik otsustas tõsta ülestõusu, kuid sõdadest väsinud mehed keldasid teda teetamast mingi taprid ta. Kutuiba surm ei tähendanud araabide araablaste vallutus katkemist verandis sajadades, vaid kogu araablaste poliitika languse algust.³⁵

Kutuiba armee edu põhjustas Kesk-Aasias peale H.A.R. Gibb'i:

---

34 H.A.R. Gibb, lk. 40.

35 Samas, lk. 42.

1) koostööd kalid³⁶ ja kullika vahel;
2) koostööd rüüa florasani partiid,
pärsland, araablast, jemenland j.³⁶
Järgnevalt kehtes pikka aastate peult-
sejalise võimekuse.

Kesk-Aasia valitsujate väed koosnesid:

1) tsükürid rüüa- ja palaväesalgad.

Tsükürid olid elukutselised sõjaväe-
lased, valitsujate ja suurdehkaanide
družinikud, kes värvati rüüa elavik-
konna seast.³⁷ Tsüküride institutsi-
oni tekkimiseks ilmusid enne VII-VIII sajandi
feodaalsuse algperioodil suure maa-
erandimise tekkimise.³⁸

2) maaväeüksused, millest rüüa väe maa-
dustand aadlikud ja valitsujate
võim.³⁹

Nagu näha, ilmus sõjavägede orga-
niseerimise klassipäritolu, mis oli üldiselt

---

36 H.A.R. Gibb, lk. 29.

37 A.M. Kangerovitsam. K voprosy o zhenenii
Tepmika "rakup", lykeetura org. oduz. skayp
AH Tagmikkoi SSR, van. V, 1954, lk. 107.

38 Samas, lk. 108.

39 A. Dvornikov. Org, lk. 85.

kahjulik strateegia, taetua ja distipliin-
suhles.

Araablaste sõjavägi jagunes kesu-
Aasiasse tungimise mõnendil jala- ja ratsa-
väeks, viimane enamorda kerge- ja raskeratsa-
väeks. Jalavägi koosnes algul araablaster-
vabastlastest⁴⁰, neid hiljem seoses vallutuste
laikumisega ka alistatud rahvaste esindajaist.
Mõnikord võeti araablaste väike vallutatud
alade elanikke hoolimata sellest, kas nad olid
islami omaes võetud või mitte.⁴¹ Alates IX-st
sajandist läksid allutatud maadest kaasa-
ründud orjad peamiselt araablaste ratsaväe
komplekteerimiseks.⁴²

Kesu-Aasi vallutuse ajaloos mängivad
arvestatavat osa miline kategooria inimesi,
keda nimetati klientideks (arab. mawali).
Need olid mittearabia päritoluga inimesed,
kes olid võetud arabia mingi hoiu või
üksikutele kaitse alla.⁴³

---

40 A. Dneanov. Corg, lk. 105.

41 Samas.

42 O. U. Смулова. Из истории, lk. 133.

43 В. Ф. Краковская, И. П. Краковская.

Древнейший арабский документ, lk. 68.

d) mingi väikesus või iga hea loobuda
ema väepalrust, kui see poleud tema
hoimust, või isegi tappa ta (aagu-
juhtuski kufeika ibu Suuslimiga).

Kesk-Aasia sõjameeste varustuse
hulka kuuluvad kirjallid, mõõgad, viibu keel-
tega, odad, sõjakiivid, kilbid, raud- ja soo-
mesrüüd, käisukaitsed ja kivid.⁴⁸

Araablaste relvastuse kohta on
vähem andmeid: peamiselt müüderelvaas el-
mõõk, peale selle veel viibu, oda, mõnikord
kamblati viskelõuge ja muil, soomesrüü,
kilp ja müür.⁴⁹ Kindluste piiramises ka-
sutati kiviheste- ja müüritõhkanismasiivaid,
mida ei teatud veel vallutustele asumise
momenadil, vaid suundati sõjategevuse käigus
bütraantlastelt ja pärslastelt.⁵⁰

Nõrvelles araablaste relvastust
Kesk-Aasia rahvaste emaga, teab A. Djalilov
jäelduse, et relvastuse peelist olid vastand
enam-vähem võidud.⁵¹ Suud araablaste väed

---

48 A. Dincanurov. Corg, lk. 101-102.

49 Samas, lk. 110.

50 Samas, lk. 110-111

51 Samas.

esetused kesk-aasia omadest enamasti tuje-
vamaas rahel põhjusel ⁵²:

- 1) araablaste vööd, eriti ratsavöögi,
olid väga liksuvad;
- 2) parem distipliin.

Kuteika iku Muslini sõjaväikeste teke-
museks olid kesk-aasia peamiselt püüdnud
lulitatused kalifaadi koosseisu,

---

52 A. D. Mearns. Orig., le. 111-112.

III. Lääsk - Aasia kalifaadi koosseisus

Juba vallutuste algusest peale püüdnud araablastel lisaks rahvaste poliitilisele allutamisele arabisuridele seid kultuurilises mõttes. V.V. Barteld ütleb, et araablaste sõjamehed järgnes araablaste-kuuaklastele, kellele kuulubki teine araablaste rahvuslikkuse säilitamises ja tugevdamises allutatud aladel.¹

Araablaste kultuurilise mõju väljendus ilmekalt meie linnatüübi kujunemises, milles on nähtavad kahe kultuuri, s.o. araabia ja khaaliku elementide seguemine. Näitus XI-XII sajandi Iruvi linnakorraldus meenutab tugevasti araabia linnade oma, kus lisaks linnatüüpilistele müüridele paistavad ka linnatüüpilised müürid, mis pidiid

---

¹ B.B. Тартиков. Кургунья курганов, Ташкент, 1918, lk. 25-26.

eraldama ühikuid kvartaleid või faaravaid,
kus eland ei tõimud.²

Kolmeisurimispoliitika pinnal fealki-
mid tihti feravad kokkupõrked auaablaste
ja kohalike elanike vahel, nagu seda oli ka
712.-713. aasta Samareandi ülestõus. Kõrvalda
asevalitajana oli praktiseerunud poliitikat,
mille puhul linnaelanikelt võeti ära osa
maja auaablaste jaoks. Sellise teovisi es-
märgis pelnud aiault vallutajate varusta-
mise elamisprinnaga, vaid pideva järelvalve
loomine kohalike elanike üle.³

Muhamedlased võtsid elanikeelt ära
paremaid maatuksi, irrigatsioonichituroi,
saudisid neid endi heas footama, nõudes
endi varustamist leiva, kaileomad, kanga
ja muu vajalikega.⁴

Auaablaste vallutuste esimestel sa-
janditel oli nende bürookraatlik aparat välja
mujunemata. Suhtetu oldi agarad omaandama
administratiiv ja poliitilise korralduse süs-
teemi allutatutelt. Sellele viitavad mitmed

---

2 B. B. Toaproueg. Kyuutyra myeyremassiba, lk. 26.

3 A. Dnkanov. Annapadene gbumenne, lk. 72.

4 Samas, lk. 73.

valitsevite peetakvad termidid, mis said nüll
araabiaaelse nimetuse, neid niseelt jäid
endisteks.⁵ Ka hiljem, Omari (634-644 a.)
ajal⁶ kasutusle võetud termin „divan“ on
pärsia päritolu.

Kesk-Aasia vallutatud piirkon-
daduse pandi arablastest avaralised, kes
elid ainult väepealikuis ja maksid rogu-
jaks, kuna nende nõual eksistentsid edasi
kohalikud dünastiad, selle kätte jäi piir-
konna rüklit juttimine?⁷

See tei tingimused kohalike dekkaa-
ride poliitika teatud reserves, seisele
poole soodustas kohaliku aristokraatia lähe-
nemist arablastele. Ka Kesk-Aasia eludes
näeme smpärasid kaht erinevat suhtumist
vallutajaisse.

Sogdiana ja Samarkandi valitseja
Gurik oli esar poliitik, kes enamast edukaalt
lavuris kahe tolle aja võituse jõe - arablaste
ja tingesside vahel. Samal ajal pidas ta
sidemeid ka Hiinaga, kuna allraad teatavad

---

5 B. B. Тартаков. Кыргызра Кыргызстанда, lk. 30.

6 Samas.

7 B. B. Тартаков. Кыргызстан, lk. 244.

Kesk-Aasia päritoluga saatekondade kaabu-
 mitesest lüüakse, mis kaubandusmittise
 maski all kauband mõne võrd ka poliitilist
 ühisannet.⁸

H. A. R. Gibb toob ära lüüakse saate-
 kondade saatekondade arvud⁹:

aastail 717. - 731.

Sogdiana poolt	-	11 saatekonda,
Teharistani ---	-	5 ---
Buhhara ---	-	2 ---

aastail 732-740

Sogdiana poolt	-	mitte ühtki,
Teharistani ---	-	2 saatekonda,
Buhhara ---	-	mitte ühtki.

Nagu näha, ilmub Sogdiana suhete loo-
 misel lüüakse peassa. Tüüsel perioodil
 on Kesk-Aasia valitsijate astumus laudu-
 vallt langenud.

Enamus Kesk-Aasia ahistamaast
 amu varem või hiljem eespool vallutatja-
 tega, nagu Pundžikenti valitseja Divastiti.
 Muigi mäält lüüakse valitsejate telemusaa
 Divastiti, mis on arhiv, mida dateeritakse

⁸ H. A. R. Gibb, lk. 59.

⁹ Samas, lk. 60.

VIII sajand. I nurandiga. Leiti 81 käsikirjalist dokumenti puul, paberil ja nahal.¹⁰

Suurt huvi pakub aruus araabia-keelae, mis kujutab endast Diva'it'i kirja Horasani emürile, mis pidi valuma ajavahemikus 717-720. a.¹¹

Selles kirjas nimetab Diva'it'i end musulmanniks ja emüri aliendiks, hiljem aga saab last üs araablaste-vastak võitluse juhte. J. Kratskovski nimetab teda samasuguses diplomaadiks, nagu seda oli Gurek.¹²

See puutub araablaste kultuuri arengu tasemesse, mis ei su saheldamatult madalam vallutatute omast. Alustades vanad kultuurimaad, hakkand araablastel nendelt õppima. Tänu vallutustele laagerid araablaste kätte Iraani ja egiptuse suure hellestliku kultuuri peimad saavutused-koolid koos õpetlaste, muuseumide ja raamatukogudega.

---

10 vt. A. A. Фрейман. Описание, публикация и исследование документов с горы Кул, том I, М., 1962.

11 В. А. Краповская, И. Ю. Краковский, лк. 53-54.

12 Samas, лк. 67.

Araablaste mitte ainult emandariidide pärslaste, suurlaste ja kreeklaste kaudu Ida intellektuaalne pärandi, vaid rüüstasid seda ka emalt pealt.¹³ Rannades islami esimestel sajanditel oma teadustest harrasid feruusulisi, võisid Egiptuses, Sürias ja Mesopotaamias rida kreeka ja kreeka kirjanduse ja teaduse väljapaistvaid esindajaid.

Araablaste säilitasid Idas allutatud linnad ega tõhkenud seiseid kaubalis-rahalisi suhteid, mil enam - ühtu suure rügi tingimustes sai võimalikuks kaubanduse hoogustumine. Horasani asevalitsejad püüdsid ergutada kaubavahetust Hiinaga, millest tunnistavad rida teele seadeldud kivistööd.¹⁴

A. K. Tsalojani arvates ei tekkinud araablaste mullutan läbi Ida rahvaste keeltuuris seisakut, vaid selle areng jätkus pidevas tõusujoones kui türklaste-seldjukaide ilmnemisea.¹⁵

Kalifaadi rahvaste kultuurilis-
peetütilisele lähendamisele aitab kaasa araabia

---

13 B. K. Чароух. Восток - Запад, №, 1968, lk. 166.

14 vt. O. H. Чупрова, Древн., lk. 200-201.

15 B. K. Чароух, lk. 166.

keele levik, mis alates VIII sajandi lõpust sai
asjaajamise keeleks.¹⁶ Kuna araabia keel
sai riiklike asutuste, teaduse ja kirjanduse
keeleks, lõi ta aluse üldisele arabiseerumi-
sele, vähemalt valitsva ringkonnas.

Islami levitamisele ja moxide ehi-
tamisele vallutatud maades pöörati suurt
tähelepanu, kuid nagu nägib N.K. Tšalozjan,
olid islami poolehoidjad kuivõrd leplikemaad
antiortodoksiaale oppositsiooni vastu see
pärast kristliku kiriku.¹⁷

Edusamalt tulges uue religiooni vas-
tuvõtmise sellistes administratiiv- ja kauba-
duskeskustes nagu Buhhara ja Samarkand.¹⁸
Islami vastuvõtmisest olid eriti huvitatud
kaupmehed, kes sellega said vabad käed tegut-
semises kalifaadi ääretatel aladel.

Kuivõrd mäiline el. aga kasa- Aasia
rahvaste usk uude religiooni, näitab rasvõi
selline faal, et massedest sabaneemise
loetus mindi massiliselt islami usku üle,
mõ et kalifaadi kassa harras rahjuoid kandma.

---

16 B. B. Тарпилов. Кельнотупа Сувуломакссёва, lk. 31.

17 B. K. Чалозян, lk. 171.

18 A. H. Дубовский. Восстание Сукаккун, lk. 37.

Teise näiteks võis tuua nustrušaani päritolu kalifaadi väepealiku Haidari (ehk al-Asin) kultuprotsessi 840-841. aastal.¹⁹ Ta oli elanud kalif Mutasim'i raskaväe es-otbas ning ära teeninud kalif' usalduses. Kultuprotsessil süüdistati Haidari reigi- ja islami reetmises. Ta olvat karistatud tubaude pitsahookiga kaht soodiamaalast, kes loopinud ühest nustrušaani kumplist välja üdolid, et meenuta see moskvas. Lisaks süüdistati Haidari zoroastriismi salajasel kummardamises, kuna oli leitud ta juurest puha zoroastriitlik raamat.

Sega on üsna raske otsustada kesk-Asia elanike religioossuse üle, sest erinevsi islami enaksvõtmise ja araablaste teenis- luses olemise ei välistanud eportiroca'i olemasolu. Haidar näites oli plaanitud araablaste-vastast võitlust nustrušaani vabas- lamises.

---

19 vt. H. H. Hermantš. Угрызня в Бухаре с арабским наместником (ноябрь VIII - первая половина IX в.), Ученые зап. ст. о Бул. стран АН Таджикской ССР, вып. V, 1954, к. 117-135.

Järgnevalt räägitakse edasi sünd-
muse Kesk-Aasias peale Keefeiba ika Kuslimi
lapmist. 715. aastal.

716. aastal rajati Hiina toetusel
uus põhjatiiaklaste riik Ili jõe basseini. See
sündmus andis uut jõudu Shaveranaabri
valitsujatele võitlusel iseseisvuse eest.

718. aastal saadetiigi sel eesmärgil
mitmeid delegatsioone Hiinasse.²⁰ 719. aastal
läkitasid Buhhara, Sogdiana ja Kumedada oma
esindajad Hiina imperaatori juurde, paludes
sõjalist abi araablaste vastu. Hiina kaudu
saadeti sõjalist abi palve ka türklastele.²¹

Läkituste rüü oli lühidalt järgmine:²²
araablaste valitsemise all kannatab maa rüü-
tamise läbi, riigikassa ja väärtasjad on
ära viidud. Gurek kirjutab, et juba 35
aastat võitlevad sogdianaalased araablaste
vastu, kuid Hiina pole abi saatnud. Kui
need hiinlastest sõdurid saabusid, siis
koostöös suudetakse vaenlase rindlasti pu-
rustada, pealegi taotleb araablaste võimuse

---

²⁰ H. A. R. Gibb, lk. 60.

²¹ O. U. Čmupčoba, Orjaku, lk. 213.

²² Samar, lk. 213-214.

sajas aasta.

Sel rahutul perioodil valitses kalifina Omar II (717-720.a.), mille päritolu ja eluload tekitab araablastele meelde Omar I patriarhaalseid aegu.²³ Kalifaadi autoriteedi tõstmiseks võis Omar läbi rahareformi, mille kohaselt seelati kirge- ja maamaksu võtmise islami omavõttand elanikele.

Horasani oli Omar II ajal asvalitrijass al-Džarrak ibn Abdallah (717-719.a.), kes ei hoolinud palju kalifi nõuandetest ja püüdis ajada rikkisvat poliitikat. Ta püüdis rasskondada kohalike elanike üleminekut islami usku, et ei rühuses maasudest saada tulu.

Selline poliitika kutsus esile rahva rahulolematuse, mis et 717. aastal saabus kalifi juurde delegatsioon kaebustega asvalitrija vastu.²⁴ Kalif saatis al-Džarrak'ile meeldetuletuse, kuid ei saanud ta lõpuks ikkagi ära kutsuima.

Kuid ka uus Horasani asvalitrija

---

23 B. B. Трапирог. Каруп Omar II и протекторат вое узбектун о еро мурхотун, Коммунист, Т. VI, №., 1966, лк. 515.

24 III. Кагурева, лк. 67.

ei taitanud Omar II korraldusi, mistõttu olid
nord haveramaahris ei paranenud. Sogdiana
valitsija Yurek nägi asvalitsija ja ustifi
seguses etta oma reservanale ja seepärast
peale Omar II surma leidis olevat paraja aja
väljaastumises.²⁵

720. aastal puhkes sogdianaalaste üles-
toos arablaste vastu, keda toetasid turakid
eesotsas Kersuliga. Arsti pealefungile Samar-
kandi vastu, et õieadada arveid sealsete arab-
lastega. Viimased pidid varju otsima ühe lossi
sindluse müüride taga.

Timberpüralaet palusid rahu, lubades
maasta 40 000 dirhemi ning anda pantvan-
gides 70 inimest.²⁶ Rahu sõlmitigi, kuid
T. Kadõrova järgi ei saanud lubatud raha-
summat nõuku ning arablastel tegid ette-
paneku võtuda esialgu ainult vaherahu,
mille garanteerimises aeti 14 pantvangi.²⁷
Samal ajal aga pidasid arablastel sala-
jasi läbirääkimisi abi saamiseks.

---

25 III. Nagypoba, lk. 68.

26 A. Dimaurov, Antropodexee gluskesee,
lk. 74.

27 III. Nagypoba, lk. 70.

Abiväed saabusid väepealik Musseijabi juhtimisel, koosnedes 4000-st Samarkandi ümbruse erinevate hõimude sõjameestest.²⁸ Neid see arv vähenes tunduvalt, kuna tul sõgdiiaanlaste ja türklaste vastu lõi osa sõjamehi nõhalema ning lahkusid Musseijaba vägedest.²⁹

Kuuland araablaste abivägede lähenedest, kaotid sõgdiiaanlased ja türklased kõik pantvangid ning asusid ettevalmistusi tegema Tõsisikus lahinguteks. Lahing araablaste ja ülistõusnute vahel leidisai aset, kuid selle tulemuse osas on meeljad eri arvameestel.

A. Džalilovi arvates olid araablased sunnitud taganema, kusjuures neid jälitasid türklased ja sõgdiiaanlased. Lõõdi purus ka kindluses varjul elanud araablased.³⁰

Ilkiseemas teos³¹ aga väidab A. Džalilov, et ülistõusnute väed lööd põge-

---

28 П. Загребца, lk. 70.

29 Самар.

30 А. Дмарунов. Аннуападекее глеуценеу, lk. 75.

31 А. Дмарунов. Топеда, lk. 103.

nema, mis oli aga sogdianaalaste ja türklaste pittemandover, et meelitada araab-lasi maa sügavusse, kus anda neile uus lüük. Sest kohalikud elanikud ja valitud enamus olid juba selvestunud ning valmis iga hülk abistama türklasi araablaste vastu.³²

F. Kadõrova uurimuses väidab samuti, et türklased olid suunitud põgenema.³³ Samal arvamusel on H. A. R. Gibb, kelle arvates olid türklaste jäänd liiga nõrged selles, et ette võtta pikemaajalist Samarkandi piiramist.³⁴

Seisist võitlust Sogdiana ja türklaste vastu oli juhtinud Samarkandi garnisoni ülem Osman ibn Abdallah, kel peland aga jäändu võitluse lõpetamiseks enda naseks. Supäraseks saabus topuks asjasse Horasani emir Said ibn Abdalaziz (720-721. a.) ise, võttis ette rida operatiivseid ülistõusute vastu. Saanud mitu kätt lüük lahinguväljal, oli ta

---

32 H. A. R. Gibb, lk. 61.

33 M. Kaganova, lk. 71.

34 H. A. R. Gibb, lk. 61.

peagi sunnitud lahutama ka asevalitsuja kohalt. Samal ajal käienesid ühistõusute need veelgi kääru nende edevale tegutsemisele.

721. aasta sügisel asus Horasani an-
valitsuja kohale Said ibn Amr al-Harasi,
kes oli tuntud julmuse ja vägivaldsuse
poolest nagu Kutisbagi. Ta valitsemise algus-
aastale langes mõeldada, mis oli tingitud
irigatsioonisüsteemi lagunemisest ja põldude
laastatusest.³⁵

Teisalt, et just supärasest alustas
Said oma tegusust diplomaatilist välisoma
ettevõtmistest. Ta lasi enda ette kutsuda
Sogdiana ühistõusute esindajad, et sundida
neid alistuma.³⁶

Nagu hiljem näeme, oli see üsna
ettevõtlik samm, sest Sogdiana elanike
ette tõusis nüüd teravalt küsimus: kellega
minna edasi? Suur osa debaasidest fees-
dubki kalduvad arablastega rahulike sehe-
te loomise poole.

Sogdiana valitsuja Gurek ja rida

---

35 A. A. Фрейман. Омская, lk. 15.

36 H. A. R. Gibb, lk. 62.

feodaali otsustamid allude araablastele ja
harata taas mass maasma. Teine osa Sogdi-
ana feodaali aeg otsustas oma rodupaigust
lähende ja etrude varjupaika Fergana territo-
riumil. Gurek muutis neid mitte lähemaks,
meid tulemusteta. Fergana valitseja Tar el
lubanud neile interruminatsioon ande mõne
linna või küla.

Teine osa sogdiaanlastest põgenikud
esitas Algari valitseja Divast, kiga varjus
ühte mägisidellusse.

Oleuvord avalikus ja aktiivses
võitluses araablaste vastu osutus ebased-
saks järgmistel põhjustel:

- 1) valitses lõhe Sogdiana aadli vahel;
- 2) araablaste - sogdiaanlaste jõudude
vahelord tuli kaljus viimas-
tele, kuna türkland olid loo-
beand loetakse andmisest
- 3) autoritatu ülestõusmete julis peun-
dumine ³⁷

Suga oldi suured valima passiivse
vastupanu meetod. Võimalik, et Gurek,
anatuusides maal valitsevat oleuvord, nägi

veitluse mõtteid ja süüriast otsustas va-
lida araablastele ajutise alustamise teatava,
et selle varjus taastada jõude mees heit-
luses. Selle riikifunktsiooni võiks olla faat
suhete otsimist Hiinaga, mis oli küllalt
aktiivne 717 - 731. aastail, nagu espool
nägime. Oletused oletustes, kuid faat on
see, et keegi Gureni valitsenudaja lõpuis
on Sogdiana tähta peava Kesk-Aasia rah-
vaste võitluse araablaste vastu.

Järgnevalt madalam, mis sai edasi
Sogdiana põgenikest.

Fergana valitsija, kes oli põgenikele
varjupaika lubanud, asus aga reetmise teele.
Just sel ajal olid lähemas araablaste
väesalgad ning ilmselt lootes oma rahka
päästa, saatis Tar araablaste laagrisse
käskjala teatava sogdianaalaste asukohest.

Samal ajal saadeti teine käskjalaj
Hodženti, kes võlmitsi sogdianaalastega
korralduse, mille kohalt lubati põge-
nikule kindlus ja kaitse alles 20-40 päeva
pärast sogdianaalaste vana asumist.

Araablaste varjult al-Harasi, oli
kärmas seel võimalust ära kasutama ja

saabus põgenikele ootamatult Hodženti.³⁸
Sogdiaanalased varjusid linnaümbride
taha, kuid araablasti see ei peatanud.
Püütuti abipalveile Fergana valdajate ei
vastanud, õigustades end sellega, et nende
vahel sõlmitud kokkulepe kehtis kahtla
pölvad veel järese astunud.

Tõestõusnud olid sunnitud al-Ha-
rasilt rahu paluma, mis sõlmiti järgi-
tel tingimustel:³⁹

- 1) anda araablastele teie vangista-
tud araabia naised ja lapsed;
- 2) maasta ära harad² (maamass),
mis oli sinu maamata;
- 3) kuld araablasti meelikuult tappa;
- 4) lahkuda kogu Hodžentist.

Seprage rikkumise puhul oli araablastel
õigus sogdiaanalased hävitada.

Reale rahu sõlmimist eraldas
al-Harasi aadli ja kaupmehed lihtsõ-
dureilt ning nüs nad kaasa oma laagrisse.
Seejärel nõudis ta karmi aru võitõu-
duse sogdiaanalastele, kummas etteandus

---

38 A. Dmamirov. Annapadava ghermesue, lk. 77.

39 O. H. Смарнова. Дрепки, lk. 250.

araablastest naise kappmist. Täheses kapp-
mehed, keda oli 400, jäeti ellu, et neil
sälja pigistada kogu nende rikkused.⁴⁰
Selle arve teie endur ajal sai surma ka hulk
Hodženti püüdnuna elanikke.⁴¹

Suurel suundusid al-Harasi väed
sogdiaanlastest põgenike seise rühma vastu,
kes Dravasti, juhtimisel olid ilmselt sa-
nuti suundumas Hodženti poole.⁴² Nulgi
Tšenaolium, et otsiti lihtsalt mõnda ras-
kesti ligipääsetavat mägi kindlust Zeraf-
šani rajoonis, mis oli tihedalt seotud
Pendžikentiga, et edaspidi sinu organiseerida
lähinäakimisi araablastega.⁴³ Sellas vanju-
paigas sai Algari loss Nugi mäel.

Loss oli ümbritsetud kolmest kiel-
jest vurga ja neljandast kaetud valliga.
Kuid ka polnud ehitatud kaitsesüsteemi-
gil, vaid mõeldud ainult eluasemeks.⁴⁴

---

40 H.A.R. G. 66, lk. 63.

41 A. Džamurov, Antropodskoe glumennje, lk. 78.

42 Samas.

43 O.H. Črupšoba. Oupku, lk. 251.

44 M.A. Bacurov. Čorguickuie žanok, lk. 30.

Seepärast pole kerge otsustada, mis Divaštiti valis just selle paiga peatuskohaks.

Rugi püüasid araablastel Abgari lossi ümber. Kuna loss polnud valmis pikaajalises püüamises, püüdnud vastataid lööda ainetek ja sõjameeste vareed, ning tuli mäelda allaandmisele. Divaštiti tegi allaandmise tingimuses, et ta saadetakse al-Harasi enda juurde, nagu tehti.

Pärast Divaštiti vangiaandmist lubasid soodiamaalased avada väravad tingimusel, et neile garanteeritakse elu.³¹ Kahuellypanek võeti vastu, kuid lisas võtsid araablastel veel pantvangi, kes saadeti al-Harasi juurde, ja raha.³² Mis Divaštiti edasise sootuse punktub, sin algul võeti ta al-Harasi juures hästi vastu, 722. aastal aga elevat tapetud.³³

Suurt huvi on uurijad tundnud Divaštiti kui ajaloolise riigi vastu, mida suurendasid palgi kirjalike dokumentide leidud kugi mäelt. Huvi on

---

31 O. M. Čupurova, Drevnii, lk. 253.

32 Samas.

33 A. D. Čaikovski, Antropologičeskoe žurnale, lk. 80.

asjaolu, et mitmeses dokumentides tituleeritakse Divastiti kui Sogdiana ikoidi ja Samarkandi afsiini. Samal ajal valitses Sogdianat seatavasti Gurek.

O. J. Smirnova jäuldas sellest, et ajavahemikes 719.-722. aastail valitsesid paralleelselt kaas Sogdiana valitsejat - Gurek ja Divastiti. Samal ajal kui Gurek tegutses araablaste poolal, juhtis Divastiti võitlust vallutajate vastu ja tänu sellele teenis ära Sogdiana valitseja tiitli.³⁴

Divastiti vangiaundmisega tuleb lõppenuks lugeda sogdianaalaste võitluses araablaste vastu aastail 720.-722. Võitlus muhamedlike vallutajate vastu kestis aga edasi.

Alates 723. aastast hakkasid türklased jälle suurt osa mängima Kesk-Aasias toimuvates heitlustes. Järgnevad araablaste rünnakud Fergana vastu löödi juba tagasi ühendatud jõududega. Araablastel jäid siidki küll ületada Sõr-Darja, kuid saanud kuelda türklaste tugevamisest, otsustati

---

34 O. J. Smirnova. *Согдийские монеты*, lk. 365.

kaanduda kius korras. Peale 8-päevast
marssi läbas neid õnnetus - voor huk-
kus tules.³⁵ Jõudnud jõe äärde tagasi, et
seda ülitada, lähti tee tõkestatuna Tsätsi,
Fergana ja Sozdiana sõjameeste poolt.³⁶
Saadituna janust, näljast ja lihtlaste sõja-
meestest jõuti üsna ametus seisus korras
Samarandini.

See jäi ka araablaste rünnases
sõjaretkes Maveraanahi vastu lähene-
15 aasta jooksul ning ründetaktika teeli
asendada kaitselaktikaga.³⁷ Järe-järgult
hakkas Araabia kalifaat kaotama maa-
alad Sõ-Daija tagant.

Järjekordne Horasani asuvalit-
seja Ašras ibn Abdullah Sulami (727 -
729. a.) otsustas parandada Maveraanahi
olukorda islamiseerimispoliitika tugev-
damise tul. Nimelt keelas ta nii maa-
rei hingemasse võtmise mittearaablastel,
kes võtsid omaus islami usu.

Sellel poliitikal olid üllatavad
tagajärjed - peaaegu kõik Sozdiana

---

35 H. A. R. Gibb, lk. 65

36 Samas.

37 Samas, lk. 66.

slanikud astuvad meelrasti üle islami usku. Ja jällegi tekis uus häda — pelnud millegagi enam riigikassat faita. Rahulelmatud olid ka kohalikud dehaanid tulude vähenemise üle. Suurimast muutis Ašnas maasud uuesti kohustuslikuks ka asja muhamedi usku astunud kohalikele elanikele.

Nastuses peetmisele araablaste poolt jõusid sogdianaalased jälle üles, kutsudes appi ka Turklased.³⁸ Teisus ülestõusu püükonnaes sai Buhhara. Ülestõusnute poole läänid üle mitmed araablastest väepealikud Samarkandiist usotas Abu Saidiga.

Et lõhanda ülestõusnute rida, lubas Ašnas haradži maasmitest vabastada ainult sogdiana kõrgeid ja tagada neile ühtlasi vajalikud privilegid ja soodustused.³⁹ Tulenuskas eli araabia sõjameeste kaganipöördumise Samarkandi, mille tulenuskas ülestõusnud jäid juhtkonnata.

---

38 В.В. Троицкий. Тюркестан, к. 248.

39 М. Кагурова, к. 84.

Õitslus jätkus siiski ja 728. aastal elid araablaste kätte jäänud ainult Samarkand ja Dabusia kogu Kaverannahi aladest.⁴⁰

729. aastal alustas Ašnas suurte jõududega pealtnagi ülestõusaste vastu, mis kukkus aga läbi. Kelm keud oli Ašnas sunnitud oma sõjaväega veelma laagris Ameli juures, kuhu vastased ei lasknud neid üle Amu-Daija.⁴¹ Türglaste ratsavägi tegi mitu hulljulget rünnakut Horasani.⁴²

Kui araablastel õnnestus tõpuks jõe ületamine, jäid nad järele Paikendis, kuhu ülestõusnud türkaadid me kindlusest ära. Pärast abivägede saabumist suutsid araablastel siiski Sojdiana ja Bukhara oma valdusse saada.

Õitslus aegnes jällegi 731. aastal, mil sojdiaanlased koostöös türklastega tõusid üles ja tungisid

---

40 B. B. Tsapirlog, Түрктарих, le. 248; Y. C. C., lk. 70

41 Samas.

42 Samas.

araabia garnisonide peale. Nüüd lüüfas
na Turuk avalikuult türelastega. Lahin-
gute tulemusena jäid araablaste kätte
ainult Samarkand ja Bukhara linnad.⁴³

Olusord raskes Hhorasanis, kus
733 aastal puhkes nälg, mille etteas põh-
jusas oli ilmselt Zerafsani oru valla-
kamise türelaste poolt.⁴⁴ Pealigi puh-
kes siin 734. aastal araablaste endi
sõltõus Haris ibn Suraidži juhtimisel,
kes astus nälja Omaijaadide poliitika
vastu.

Rahulelematus põhjustas elid
peale nälja häda ja sõjalise ebade ka
süütlise propaganda.⁴⁵ Rahulelematus
Omaijaadide vastu oli eriti tugev kali-
faadi idaosas - Hhorasanis ja Mave-
rannahis. 30-ndatel aastatel tegutses
siin Muslim ibn Ali ühesandil juba
grupp abassiidide partii propagandistid.⁴⁶

---

43 B. B. Траптовцев. Туркестан, lk. 248.

44 Samas.

45 H. A. R. Gibb, lk. 76.

46 A. И. Якубовский. Очерки из истории турк-
менского народа и Туркменистана в VIII -
XIX вв., Ашхабад, 1954, lk. 20.

laiali, nende võim langes ja koalitsioon
lagunes.⁴⁹

A. Džalilov seloomestak araablaste-
vastase võitluse kolmandat perioodi, s.o.
aastaid 713-737 järgmiselt⁵⁰: sel perioodil
püüavad sogdianaalased iga hinna eest
araablaste välja ajada nii sogdianaast kui
sogu keskaasiast. Võitlusest võtavad
osa rahvamassid ja Semiretšje rändrahvad
fürgeisid, kes mängivad julget osa just
perioodi lõpul.

Pärast 737. aastat algab keskaasia
rahvaste koalitsiooni langus ja araablaste
võimu tugevumine, millega kaasneb koha-
like ülikonna üleminek araablaste po-
lele.

---

49 B. B. Фаринов. Туркестан, к. 249.

50 А. Джалолов. Согд, к. 163.

IV. Lääne-Aasia rahvaste võitlus
araablaste ja feodalismi vastu VIII sajandi
keskpaigast kuni IX sajandi alguseni

Teatud määral väljapaistev isik kalifaadi idioosa ajaloos oli Nasr ibn Saijar, kes 738-748.a. tegutses edukalt Horasani ja Maverannakri asuvaltsijana. Erandlik on juba ka pika valitsemisajaga ajal, mil asuvalitsijad saheldusid kiresti, kuna nende tugevus ei rahuldanud kalifit.

Kavala ja ettevaatlik poliitikuks orienterus ta karulistest eluorudest kiresti. Pealigi tundis ta alluvate alade eluorude paremini kui ühki eluline valitseja ning oli näinud, et ainuüksi jõuga ei saavutata eesmärki.¹

Nahkepeal oli araablaste keskel tugevnenud jällegi hõimuvägi. Selle

---

¹ H. A. R. Gibb, lk. 89.

lepitamises ja suhete parandamises kohalike elanikega teatas Seijar 739. aastal Mervi elanikele, et edaspidi võetakse hingemaasu asemel mittemuhamedlastelt. Maamaasu pidid kõik edasimassa. Tabari teatel vabastas Seijar nädala jooksul hingemaasust 30 tuhat muselmanni ja asetas maaesse raskuse 30 tuhande mittemuhamedlaste elule.²

See samm ei parandanud araablaste suhteid mittemuhamedlike elanikkonnaga, kes kasutas edaspidigi ära iga võimaluse opositsioonis araablastega.

Nasr ibn Seijar püüdis araablaste vallutuste kindlustamises enda poole võtta kohalikku ühiskonda, säilitades neile kuulsad sotsiaal-majanduslikud privilegid araablaste-alsel perioodil.³

Astudes ise sugulussidemesse Bukhara valitsejaga, teatas Seijar igati araabia väepealike ja kohalike dehkkaanide tihenemist. Sel perioodil algas kahe valitsuva grupi - araablaste ja

---

2 tsik. A. Džamurov. Топьда, lk. 111.

3 A. W. Давыдовский. Забоцасуе, lk. 150.

rahaline üliant tehesulamise protsess.⁴

VIII sajandi 30-ndatel aastatel algab abasiidide lükkumine Omaijaadide vastu. Tingimused selles olid rüpsed. Üldine rahulelematus Omaijaadide poliitika vastu oli haaranud kõiki alistatud rahvaid ning osa araablasti.

Tõelavad rahvakihid polaud rahul sellega, et maesud suurenesid ning tuli kanda mitmesuguseid naturaalkoormisi. Mittearaablastest dehaanid igatsesid omade poliitilist võimu ning se soovida oma taluseegi ja käsitleti.

Nagu märgib N. V. Baiteld, seldusid elanike ülestõusud Omaijaadide perioodil nende poliitikaga - ei seatud üles üldriiklike eesmärae, vaid püriduti sõjaga usu eest, muretseli aineelt oma võimu pärast ja maesude õigeaegse saabumise pärast.⁵

Abu Muslim saabus Horasani 745-746. a.⁶ ning asus energiliselt lükkumise ettevõtta. Horasani ja Maveraan-

---

4 A. H. Якубовский. Заповедание, lk. 150.

5 B. B. Фаспонаев. Тюркестан, lk. 245.

6 A. H. Якубовский. Орепки, lk. 23.

nabri elanikele selgitati, et kõik hädad tulevad Omaijaadide dünastiast ning et Abassiidide võidu korral alandatakse haradži ja vähendatakse naturaalkorvumisi. Iraani, Sogdiana ja austeraati-ale lubati tagada osavõtt kalifaadi valitsemisest.

Tutvunud kohapealse elukorraga, leidis Abu Muslim, et aeg ülestõusmas on küps. Ta valis oma peakor-teriks väikese asunduse Mervi lähedal Safisaudži. Abassiidide liikumisest sa- võtjad värvisid oma rüüdlid mustaks, mis sai ülestõusnute sümboliks (mus- takas värvitud rüüdlid olid kaadunud Haris ibn Sureidži ideede jätkajad).

Abassiidide liikumine saavutas populaarsuse ja seega massilist ki- resti. Abu Muslimi laagrisse saabus pidevalt inimesi üle terve Kaveran- nabri üsna juhusliku selvastusega. Enamuse ülestõusnute moodustasid talupojad, kuid kõvale ei jäänud ka päritöölised, kaupmehed, feodaalid.

Võitluses Omaijaadide vastu kasutas Abu Muslim haridžitide

loosungid. Alguul tähendas termin
„haidžüdid“ arablaste poliitilist par-
teid, kes võitles Omaijaadide vastu, et
ise pääseda kalüfi kroonile. Hiljem oman-
das liikumine religioosne tähendus, mil-
le all laiad rahvahulgad keskajases
Hispaanias ja Maureannahis võitlesid
feodaalse ja võõramaise rõhumise vastu.

Ka Abu Muslim rutsus kõiki
järgima „jumala raamatu ja ta proh-
viti sunna“ ettekirjutusi, s. l. tagasi-
pöördumisele esialgse islami juurde,
mida rahvahulgad olid hakanud ide-
aliseerima. Omaijaade suudistati esi-
algust islamist emaldemises.

Abassiidid püüdnud endi poole
võita Hanis ibn Sureidži poolehoidjaid,
kes rutsusid samuti ustavale Allahi
ja ta prohviiti sõnade suhtes ning kes
omanid rahva seas suurt populaarsust.

747.a. rahetasid abassiidid
peavõitrit, kolides hästi kindlusta-
tud Mahuvani kulla. Sina organiseeriti
kalifaadi esaujude järgi teelise valit-
suskeskuse, koostati sõjaväe asu-
miste nimekirjad, mille põhjal maasiti

sõjameestele palga algul kolme, hiljem
viie dirhemi kaupa.⁷

Samal ajal oli Horasani ase-
valitseja Seijar sattunud raskesse olu-
korda: tihedalt käis sõda araablaste
Kermani vastu, kes oli jõudnud Horasa-
ni võime enda kätte haarata, ja
haidjütide ülestõuse mahasurumiseks.
Paljud kohalikud valitsejad Horasanis
ja ilmselt Maverannahris tunnistasid
Abu Muslimi võime.⁸

Olukorra päästmiseks tuleks
Nasril ühendada kõik araablaste jõud
ja maha suruda rüuguhar võime-
vaen, kuid ta ei suutnud jagu saada
isralikest suhtumisest.⁹ Nii juhtus,
et samal ajal kui Horasani araab-
laste vahel toimusid konfliktid, saa-
mistas abassiidide liikumine sellise hoo,
et oli hilja olukorda päästa.

749. a. löid ülestõusnud Nasri
vägesid, vallutasid Mervi ja sejärel

---

7 A. 10. Давыдовский. Орепан, lk. 24.

8 III. Магупова, lk. 111.

9 A. 10. Давыдовский, lk. 24.

kogu Horasani. Seljärel sevendest kalifaadi läänaladele ning sohtamata elulist vastupanu, võeti 750. a. ära pealinna Damaskus. Sellega langes Omaijaadide dünastia Abassiidide kätte.

Uue dünastia valitsemise ajal olusid Kesk-Aasia praegiselt ei muutunud. Ei kehtenud tõotava rahva olusid ning araablaste autoritaaria jäi endiselt riigi perekelks. Sügitsõnits mõnevõra kohaliku autoritaaria lähtus, kuna kalifaadi valitsemise juurde hakkasid teend pääsena pärsia, sogdiana, horesmi j. päritolu suuraadlikud.

Mõningad andmed lubavad süiski kahelda selles, et abassiidide lükkumine saavutas Kesk-Aasia massilise üheleome. Seda enam, et koke peale dünastiale vahetust puhkes Bukharas ühefous Abassiidide vastu. H. A. R. Gibb oletab, et Kesk-Aasia valitjad ei reitandki eriti ühiselt Abu Muslimiga.¹⁰ Nominatsioonil teend teendstades

---

¹⁰ H. A. R. Gibb, lk. 94.

Abassiidide autoriteeti ja Aibu Muslimi saadatud uusi ametikke, algas samas uuesti saatkondade saatmine Ilüna suunas.¹¹

Sega pole kerge otsustada selle üle, milliste kavatsustega võtsid Kesk-Aasia elanikud osa Aibu Muslimi liikumisest. Võib oletada, et teatud osa rahvast loolis meelt dünastialt tõe- poolset oma olusena kergendamisest ning abassiidide ideoloogia leidis sinu viljaka pinnal. Tiirell poolt ei saa välistada ka võimalust, et araablaste endi rahelises võitluses nähti kalifaadi nõrgenemise võimalust ja endi iseseisvuse taastamise võimalikust.

Museelt näi tekkide kui teiste loofuste purunemine oli põhjuses, miks Kesk-Aasia rahvad tõttarid teetama Šarik ibn Šaiki ülestõusu 750.-751. a.

Ülestõusu põhjuses oli osa araabia fedaalide rahelolematuse sellega, et kalifaadi ettoisa ei eland pääsenud Ali järglased, mida suun-

tati arusa õiguskelise katüfina. Šarik
leatas, et nad (s.o. abassüidide lüke-
müst osavõtjad) ei sõdinud prohveti
suguvõsa eest mitte selles, et valada
verd ja seoritada ebareaduslike segu-
sid.¹²

Šariku ümber koondus 30 000
ülistõusnut, sellest enamuse moodus-
tavad Buhhara linn elanikud, mis
araablast ja sogdianaalast.¹³ Buh-
hara aristokraatia - dehkaniid ja kaup-
mehed olid lükeamise suhtes väesu-
ltal seisuksel või vähemalt ei võt-
nud sellest osa.¹⁴ Ka Buhhara valit-
sija asus Abu Muslimi poolt, osuta-
des akti võitlusis ülistõusu vastu.¹⁵

ülistõus suruti julmalt maha,
lahingus hukkus Šarik ise. Järgnesid
valitsusvägede karistuseasped. Trüoand,
mis meenusas võeti ette ka Samarkandi
ja Stuttali vastu, kus oli iluselt segu

---

12 B. B. Топоров. Мусульман, lk. 253.

13 H. A. R. Gibb, lk. 95.

14 A. H. Давтовский. Заблуждение, lk. 161.

15 H. A. R. Gibb, lk. 95.

samasuguse liikumisega.¹⁶

Suigi Abu Muslimi segevuse tule-
museks oli võimule tulnud Abaniidide
dünastia, ei leidnud liikumise juht ise
väärilist hindamist kalüf Abu-l-Abbas
Saffahi poolt (748. - 754. a.) ning jäeti edasi
Horasani anvaalitsejaks. 755. a. rütsuti
ta kerkasse kalüf al-Mansuri õukonda ja
kapiti sin reitlikult.

Su sai teinuks araablaste- ja aban-
iididevastasele liikumisele Horasanis. 755.
aastal Nišapuris alanud ühistõusu juhtiks
oli Sumbad (Sabad), kes oli seeluseks
Abu Muslimi pooldajate ridadesse ja kes
oli ilmselt mardakuid.¹⁷

Kalüf Mansur saatis ühistõus-
nute vastu 10 000-mehelise sõjaväe.¹⁸
Sumbad ise sai surma ning ühistõus
süüeti maha, alles kestnud 70 päeva.¹⁹

Süuga Abu Muslimi tapmine tekitas

---

16 H. A. R. Gibb, lk. 95; A. H. Dayžobekuni. Zabe-
basame, lk. 162.

17 B. Lewis. The Arabs in History, London, 1950,
lk. 102.

18 A. H. Dayžobekuni. Zabebasame, lk. 163.

19 A. H. Dayžobekuni, Vostanue Mykanuu, lk. 40.

emaale rahvaliikumiste seria, mille suurimas avalduses sai Muxanna üles-
tõus. Algas Abu Muslimi idealiseerimine,
ta kuulutati marsalidideks. Abu Muslim
saavutas rahvusangelase kuulsuse, kes
elival tapetud kalifi poole seiparast, et
ta oli jälgitud rahva hure.

Linnumine avaldas mõju ka Kesk-
Aasia rahvastele, paar aastat pärast Suu-
badi ülestõuse tõusid üles Muxerannahi
slainud. Juhus oli samuti Abu Muslimi
pooldaja, kes rääkis rahvale, et Zoro-
astria on elus ja ilmatab end peagi uue
kinnitamisega.²⁰

VIII sajandi 70-ndatel aastatel
puhkes Muxerannahis uus suur üles-
tõus, mis kandis ühtaegu araablasti-,
Hami- ja feodalismivastast iseloomu.
Linnumise algusar loetakse 776. aastat,
mil Hasiim ibn Hakim ehk Muxanna
asus ülestõuse ette valmistama.

Muxanna ei pärit Mervi ühest
kõlaksest arag Abu Muslimi ajal oli
teeninud väejuhna abassiidide liikumist.

Ta eli hantud rimeae.

Naqu kõrgis VIII sajandi rahva-
lõukumistes, mis ka Mukaanaa ühistõuses
mängisid suurt osa masdakiidid oma mit-
mete seutidega. Pärast Magdahi liikumise
mahasurumist ka aodumaal 528. aastal,
ei suranud aga idud ming nende peolda-
jad leidnud ni araablase-elsel kee-
-järgsel perioodil varjupaiga Kesk-Aasias.

Ka Mukaanaa õpetuses leidnud
paiga masdakiidide idud, millest peamine,
et igasuguse varjuse allikas on elavõid-
sus, mis tuleb kaotada. Mukaanaa tea-
fas rahvale, et temas kehasus jumalus,
selle õpetuste järgi ka tegutses.

Kuna lihtsurelikud ei suut-
vat taluda ka näooll kirkuvat val-
gust, pidavat ka kaadma rüdest ka-
tel näo es (mille järgi araablased
nimetasid teda Mukaanaa - „kaetud
esrüdega“).²¹

Mukaanaa eli avatavasti juba
60-ndatel aastatel osa võtnud kaali-
faadi-vastases võitluses, mille eest

---

²¹ B. B. Faptoev. Труды, кн. 257.

ta oli arreteeritud ja saadetud Bagdadi vanglasse. Pärast selle põgenemist saabuski ta Meerri, kus asus ühistõusu ette valmistama.

Uua idude ja ettevõtmiste propa-
gerimises saatis hukanna laiali kirju-
tõlkeid, kõige rohkem Shavranakri
aladele ²² ning propagandiste. Suures
propagandistis oli hukannale lähedane
araablasi sõber Abdulla ibn Amr. ²³

Ühistõus levis kiiresti ning haa-
rasid enda valdusse Kaska-Darja
kandide, liikus edasi Zerafšani see-
nas. Neude piirkondade asundust es-
tasid seeläbi sogdiana päritolu valitse-
jad ehk nn. mihtarid, kes kihtipeale
astusid, koos terve rühaga ühistõusute
leeri. ²⁴

Ühistõusu kesksustas nejuuresid
Bukhara ja Subah. Ühistõusand rüh-
mid araablasi karavane, tapasid islami
vaimulikke, tungisid kallale araablasi
asundustele jne.

---

22 A. 10. Дарьеловский. Восстание Хуканна, lk. 46.

23 Samas.

24 Samas, lk. 48.

Araablaste võimu keskusteks jäid enamasti linnad oma tugevate müüride ja garnisonide tõttu. Linnaelanike arvotõu kohta ülestõusust aadmed puuduvad, kuid dehkade arvamus jäi araablaste peale. Seega ei saa muranna ülestõusu pidada ainult araablaste vastuses.

Ülestõusumete põhimassi moodustasid külade elanikud. A. J. Jakubovski teeloomustab VIII sajandi 70-80-ndate aastate Sogdiana maakarijate meelsust järgmiselt²⁵: see oli kriitiline periood, mil varem põlvkond mäelas veel hästi vabaduse maikes enne araablasi, kuhu enamuse meist olid külakogukonna fragmentides olud praktiliselt vabad.

Muranna kuhu peale sekusid Shavrannabri ajadesse müll ka türklased, kuid nagu märgib N. V. Bartold, ei kujutanud türklased endast enam sellist jõudu kui Omaijaadide perioodil.²⁶

Ülestõusu suur ulatus teigi rahutuss araablaste valitsemad ringkonnad,

---

25 A. H. Якубовский. Восстание Мухаммада, lk. 48.

26 B. B. Бартольд, Тюркестан, lk. 259.

nü el kalif Maḥdi asus ise juhtima sõjalisi operatsioone ülestõusute vastu.

Nimased tegid katse Bukhara vallutamiseks ning kuigi peaaegu kogu Bukhara piirkond oli nende käes, ei õnnestunud linna enamast vallutada. Ülestõusute tugipunktis Bukhara rajoonis oli küla Naisah Bukhara linna lähedal, mille vastu suundusidki araablaste väed.

776. a. aprillis toimus verine lahing Bukhara araablastega, mille tagajärjel ülestõusused ja pidid rahu paluma. Lepingu tingimustes saadid araablastel:

- 1) kõrgil ülestõusumil minna laiali küladesse;
- 2) alluda emiiridele;
- 3) mitte tappa araablasti.

Näevall olid araablastel jõudnud lähendada linna seenas, kui Bukhara ümbri-koonas tõstis pead uus rahutuse laine.

Kohalike dehaanide ja vallutajate koostöö tulemusena leidis aset uus Naisahi riidlane piiramine seljaku joonul, mis lõppes nende võiduga. Uus rahuleping sõlmisid ulmstel tingi-

mustel, kusjuures araablastel ainult poolt
kohustusid laialimõrskaid Mukaana
pooldajaid mitte jälitama.²⁷

Araablastel ei pidanud oma sõda
ja tappid Buhhara püreeoni ülestõusude
juhi Ibrakim ibn Ahmedi ja ta abilise, mis
mutsus isile rahutuste uue laine. Ka
sukord suruti ülestõus maha. Sahinguid
Narsahi pärast võeti lugeda alles Mukaana
ülestõusu esimeses etapis, sest
võitlus jätkus.

Lükkumise teises etapis oli võit-
lus Sogdiana elanike vastu, kes vastand
paadid välja oma maksimaalsed jõud.²⁸

Kuigi Džabrail ibn Jahja arabia võgede
urotsas oli algul otsustanud suunduda
kesi alla, kus tegutses Mukaana isiklik-
kult, suudis elukord Sogdianas otsust
muutma.

Sün oli ülestõusu keskuses Sa-
markandi linn ja nende juhtis sõha-
liku päntoluga mees - Sogdian, kes oli

---

27 III. Магупева, lk. 125.

28 A. I. Якубовский, Восстание Мухаммада,
lk. 52.

määratud selleks Shuanaanada poole.²⁹
Tõelust andsid ka türklased.

Esimene lahingu Samarkandi põ-
rast võitsid türklasted, kes mõlemal poole
juhtide kaheveitluse ajal seutsid murda
ava linna müüri ja tungisid Samarkandi
sisse.

Shoraa'i asuraliste ja Ma'az ibn
Muslim aras energiliselt soovida oma
jäinde, et lõplikult võita Kagani Mave-
naanahi alad. Sogdiana alistamise
lahingus tuli selgitada esile liikumise
klassiseloome.

Nimelt saabus araablastele abiks
suur hulk sõjamehi, keda olid organi-
seerinud Bukhara dehkanaid. Nagu
märgib A. J. Jakubovski,³⁰ moodustasid
Bukhara lahingute ajal Shuanaana vas-
taste põhiosa araablased, Sogdianas
aga oli pill teistsugune. Ma'azi ar-
meest moodustasid üle poole sõjamehed,
kes olid saadetud Bukhara dehkanaide
poole.³¹

---

29 A. H. Jaybekovi. Zabeekasue, lk. 171.

30 Samas.

31 Samas.

Muranna peeldajate ja araablaste vahel toimus rida lahinguid vahelduva eduga. Edulise tegevuse tulemusena oli Ma'az sunnitud eruu minema, suurpuhastus leidis aset kogu sõjaväelise juhtkonna seas.³² Alles pärast kaht aastat kestnud Samarakaadi püramist õnnestus see vallutada, ülestõusmiste peajõud kaandusid keisi sõjakoosseisusse.

Liikumise kolmandas etapis lootusigi võitlust keisi püramis asuva Samani mägi kindluse vallutamiseks, mille kaitsel juhtis Muranna ise.

Samani kindlus oli raskesordsete müüridega raskesti vallutatav varjupaik, mis oli pealegi hästi varustatud vee ja toiduainetega.³³ Araablastel olid sunnitud asuma pikaajalisele püramisele. Alles 783. aastal õnnestus ülestõusmiste vastupanu murda ja kindlus vallutada. Ligi tuhat kivi ühe väepealiku rüütliväe, kes koos 3300 mehega läks üle püramiidi peele, mistõttu välimine

---

32 A.H. Якубовский. Заболевание, lk. 172.

33 Samas, lk. 173.

kindlus jäi kaitsela.³⁴

Mukanna enda surma kohta on andmed vasturääkivad: ³⁵ al-Tabari järgi võttis ta mürgi, Nursahi järgi põletas end elusalt, nähes lähenevat lõppu. Sahaunimekuid on allikate vahel ka Mukanna surma-aasta kohta. J. Kadõrova peab kõige tõenäolisemaks 783. aastal.³⁶

Mukanna surmaga ei lakanud veel liikumine, mis väksemete plahvatustena puhkes kord sün, kord seal. Nagu märgib N. V. Bartold, ei katanud Abu Muslimi järgijate („inimesed valgetes rüütes“) tegevus pika aja jooksul hetkekski, esimestides veel XII sajandilgi.³⁷

806. aastal puhkes Sogdianas järjekordne ülestõus, mida juhtis väsnu tõstnud araabia väepealik Rafi ibn La'is. See oli maakarjate ja käsipooliste liikumine, mis eriti peale Samarkandi

---

34 III. Kaqopoba, lk. 132.

35 vl. A. H. Духовенко. Восстание Муканна, lk. 54.

36 III. Kaqopoba, lk. 132.

37 B. B. Трапиев. Мухреван, lk. 256.

vallutamist levis kiiresti Nasafi, Tsatsi, Fergana, Hodženti, Kesk-Aasia, Bukhara j. pütkendadesse.

Tõestõusute nõudmistele kohta pütkuvad otsused andmed. Allikad mainivad, et araablastel olid suunatud vähe-
dama haradži suurust, millest T. Kadõ-
rova jäeldabki, et tõestõus Kaveran-
nabris oli tingitud haradži ülemäärä-
sust suurendamisest.³⁸

Tõestõusuga ühines ka osa dek-
kaane, kes pütkisid läänmist ilmselt ära
kasutada oma majanduslike võime-
suste suurendamiseks. Nagu Kesk-Aasia tões-
tõus ajal, nii ka nüüd läksid paljud
külad ja pütkennud tõestõusute poole
üle usetas oma valitsusega.³⁹

Laiisi tõestõus suudeti lõplikult
maha suruda alles 810. aastaks, mil
olli suunatud tegema osalisi jäle-
andmist, vähendades haradži suurust
25 protsendi võrra.⁴⁰

---

38 III. Kavgolova, lk. 139.

39 Samas, lk. 140.

40 Samas, lk. 145.

Nagu nägime espool, omandasid VIII sajandi keskpaigast peale araablaste-vastased rahvalikemised ka feodalismivastase iseloomu.

Sille nähtuse laia juhu ühelt poolt leida feudaliseerumise tugevumist, teiselt poolt rahaliku aristokraatia üleminekut koostöösle araablastega, mis oligi Abassiidide taotlusena.

Mitmed autorid märgivad Araabia kalifaadi majandusliku & kultuurilise tõusu alguses VIII sajandi teiselt poolt 41, millega kaasnes VIII-IX sajandite rahetisel feudaliseerumisprotsessi kiirenemine. 42

Selles ajas olid laenuud araablaste vallutustega kaasnenud reühtamised ning elu hakkas rahvaja rööbastesse suunduma.

Araablaste soodustasid kaubarahetuse elavumist, rajades kaubateede äärde rabaiteid (ehk kaubahoone). See soodustas omakorda käsitöö edasiarengut ning linnade laikumist. Linnad omasid

41 A. H. Дубовский. Восстание Мухаммеда, lk. 44;
A. Омаринов. Тюрба, lk. 121.

42 III. Кагорцева, lk. 43.

dasid üha enam fodaalse ilme, kuigi peale
maast veel täielikult eraldunud.

Abassüidide perioodil elarab
koostös kohaliku aristokraatia ja araab-
laste ülemvõim vahel. Araablastel meist-
sid, et alluvate püreeendade efektiivne
valitsemine on võimalik ainult tänu ko-
haliku aristokraatia esavõtlele, kes on hästi-
tullavad kohalike tingimustega ja kes
omavad rahva usaldust.⁴³

Abassüidid hakkasid sõjalise ja
rügiteenistuse eest andma endise kohaliku
fodu asemele õigusi, kogude teatud maadelt
haradži. Need inimesed (ehk iktadaarid)
laenuvad tihti haradži kogumist ka
aladele, mida kantsid rüütelised, ning muu-
sugid suläbi suurmaavaldajaks.

Ikta muutus üheks teaks, mille
kaudu kulges fodaalseerimine. Teises
teaks sai kommandatsioon, s.o. väike-
maavaldajate astumise dekreedi kehtetu
alle, mis nüü nende tegevuse kootamisel.
Kuigi jurüidiliselt ei eksisteerinud keska-
dasias pärisõigust, kindlustas see fakti-
liselt ikkagi IX sajandiks.

---

43. B.B. Tsaproug. Итырактан, lk. 256.

Emimesed abassiidid olid ulkoisje
ilmalikud valitsijad, kes teetasid kreeka
teadust ning ratsionalistlikku õpetust.⁴⁴

Lõrgema hariduse, teaduse ja kunsti val-
las omas maani maailma idaosa algusele
suuremal mõju Läänele tänu kreeka-
Baktia rügi, budismi ja manicheismi tra-
ditsioonidele.⁴⁵

VIII - IX sajandite vahetusel hak-
kab taastuma Kesk-Aasia rahvaste kul-
tuur ja traditsioonid. Leviku saavutab
fadžiki keele ilukirjandus. Slaavlaste
suas tekkis nn. suubütilik liikumine,
mille eesmärgiks oli vastandada islami-
elsele araabia kultuurile kohaliku kul-
tuuri rikkumist. Ilmus araabia keele fõl-
rekirjandus, et tutvustada oma kultuuri-
saavutusi nii araablastele kui ka kõigile
kalifaadi rahvastele.

Kõik see näitab Kesk-Aasia rah-
vaste eneseteadvuse kasvu, mis sai alguse
tänu VIII - IX sajandi alguse rahvaühendun-
sudele. Liikumise mõjul olid kalifid
sunnitud arvestama kohalike aadliga

---

45 В. В. Бартольд. История культурной жизни
Туркестана, лх. 49.

ja andma kalifaadi idapärseksõnadale Shia-
 tud autoriteetidele. Nii saab 821. aastal kalifi-
 faadi idasamas võimule Tahkirüüdide dünas-
 tia, kes moodustab pooliseisva rügi, mis
 püüab pool sõjandit. Seejärel moodustub
 juba kaks täiesti iseseisvat rüki - Saffa-
 rüüdide rüki Horasanis ja Samanüüdide
 rüki Maveraanahris.

[Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

Lõppsõna.

Nagu eespool nägime, olid Kesk-
Aasia rahvad araablaste-etsel perioodil
üle minevas fodalismi, millest andsid
sunnistust tekkivad rendisullid, maa-
omandi kontsentratsioon, kättaguuskondade
tõrjumine jpm. Kesk-Aasiale ol' omane
pelütiline killustatus, taan millele said
peimalikaks muhameedlaste vallutused.

Araablased asusid sugesondlisse
kõrva staadiumis, milles ilmusvad juba
lagunenud teinused. Alles madalamal
ühiskondlisa ja kultuurilise arengu tasemel
sai vallutatavad, ei põlunud muhameedla-
sed ära kasutada nende kultuuri saavutusi.

Enne Kesk-Aasiasse jõudmist olid
araablaste võime alla sattunud sellised kõrged
kultuuriga maad nagu Egiptus, Süüria,
Bütsant, Iraan. Lõdvas seadus ja kul-
tuuri saavutustele omandati sin kogemist
na sõjapidamiseks, mida kasutati Kesk-
Aasia vallutamisel.

Sui rüüstuse poolt olid Haverannahi elanikud ja araablased enam-vähem võrdsed, sün distriktis poolst ühtfimid araabia sõjamehed oma vastaseid.

Kesk-Aasia kohalise m. Tsejate väed kahtasid eelõige ühtse juhtimise ja segutsemise peenduse all.

Haverannahi rahvaste eluorda raskeadas ka muutlikud suhted araabide türalastega, kes kerraldand kord rüüstetasi kesk-Ariasse, kord astand lüdulehtesse võmaslega. Toetust mehaandlaste vastu oliti ka slünall, nehu lävati mitmeid delegatsioone, neid enamasti sulimusteta.

Sui araablaste erimeend sõjakäigud Haverannahi vastu omad rüüstamise eumarki, sün olades Kuteiba ibn Muslimi valitsemisest (705. - 715. a.) alustati süsteematilist vallutamist.

Tanu kesk-Aasia poliitilisele sillustatusele ei suudatud araldada eferüüset vastupanu vallutajaili. Nähe sellist, osa valitujaid itegi alistas araablasti, arvestides aruult isilise rasudega.

Kuteiba vallutust ajal aetis, surab kohalise rahvaste rabadusvõitlus, mõnikord

õnnestub ületada sisemisi lahkheltsid ja
ühendada oma vägesid.

VIII sajandi keskpaigast algab juba
kohalike valitsujate koalitsiooni laager ja
aristokraatia üleminek koostööle aablas-
lega. Aablaste vastane liikumine hakkab
omandama antifodaaalset iseloomu. VIII saj.
70-80-ndatel aastatel toimunud muuama
ületoomis haaras peaaegu kogu Maveraannahi-
ning koos aablaste vägedega arfusid lii-
kumise vastu ka kohalikud fodaalid.

See näitab fudaliseerumisprotsessi
elavemist kalifaadi aladel ning VIII-IX
sajandite vahetusel võib märgata majan-
dusele ja kultuuri elavemist.

IX sajandil moodustuvad Takhi-
rüdide ja Samanüüdide dünastiad, kes
kasutasid rahvamasside võitlust oma
huvideks, moodustasid jälle üle piira aja
kalifaadist sõltumatud rügid.

Резюме.

Арабы в середине VII в. захватили огромную территорию, в которую входили Сирия, Палестина, Египет и Ирак. В 651 г. был взят Мерв, который был превращен в плацдарм арабского завоевания Средней Азии.

Причины успеха арабов лежали прежде всего в политической раздробленности Средней Азии, умело использованной арабскими военачальниками. Среднеазиатские владетели практически ни разу не выступили единым фронтом под единым руководством, что не могло не повлиять отрицательно на общий ход борьбы с пущеземными захватчиками.

Настоящая работа посвящена изучению истории борьбы народов Средней Азии за свою независимость. Исследование данной темы имеет важное значение для разработки социально-экономической истории раннефеодальной

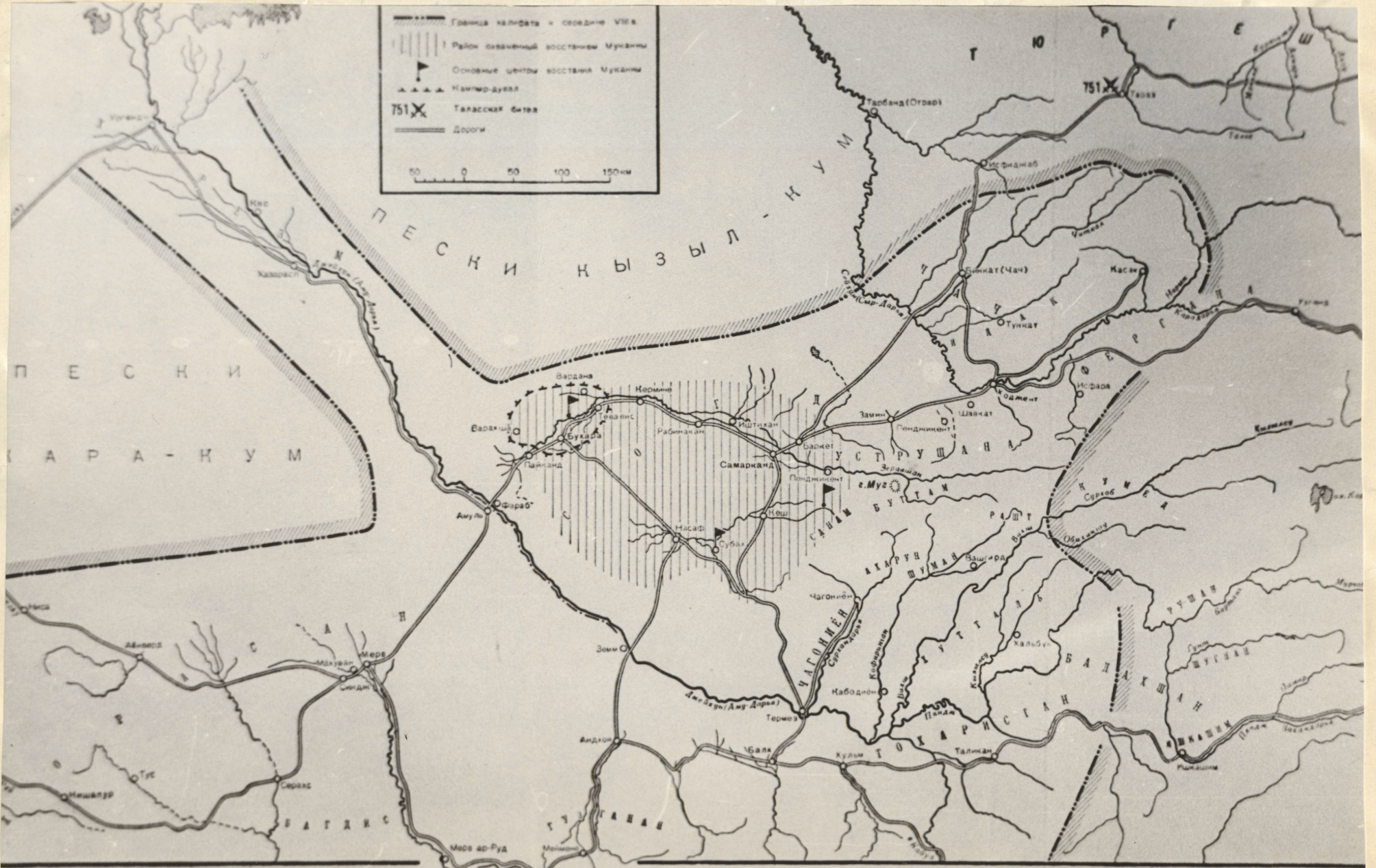
Средней Азии.

Свободолюбивые народы покоренных стран не раз поднимались на борьбу против игодества Арабского халифата. Главные внимание уделяется освещению таких антиарабских восстаний как движение согдийцев в 720-722 г., участие населения Средней Азии в борьбе Аббасидов против Омейядов и другие. Во второй половине VIII в. начались восстания Шарика и Мукашки, которые носили и антиарабский и антифеодальный характер.

В IX в. образуются династии Шахридов и Саманидов, которые использовали результаты борьбы народных масс в своих интересах, впервые после длительного периода арабского владычества образовали фактически независимые от халифата государства.

Для изучения политической истории, культуры, идеологии рассматриваемого периода большое значение имеют исследования В.В. Бартольда, А.Ю. Якубовского, А. Джамилова, О.М. Смирновой и других. Из зарубежных работ заслуживают

вайт внимательная монография Х.А.Р.Тибба
об арабских завоеваниях Средней Азии.
Недостаток чувствуется в конкретных ис-
следованиях по основным проблемам
аграрных отношений и классовой борьбе
крестьянства в Мавераннахре и Хорасане.

Граница халифата в середине VIII в.

Район охваченный восстанием Мухаммада

Основные центры восстания Мухаммада

Каракум-дузлук

751 X Таласская битва

Дороги

50 0 50 100 150 км

110-

Kasulatud xirjandus ja
tübendid.¹

1. Бартольд В. В. Халиф Омар II и противоречивые известия о его личности, Сочинения, т. VI, М., 1966, стр. 504-531.
2. Бартольд В. В. История культурной жизни Туркестана, Л. 1927.
3. Бартольд В. В. К истории арабских завоеваний в Средней Азии, Сочинения, т. II, к. 2, М., 1963, стр. 380-387.
4. Бартольд В. В. Культура исламства, Петроград, 1918.
5. Бартольд В. В. Исламский мир, Сочинения, т. VI, М., 1966, стр. 207-297.
6. Бартольд В. В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия, Сочинения, т. I, к. 1, М., 1963, В. В. Бартольд. Туркестан.

---

1 Kasulatud on esiti veeli alfabeti.

7. Телешинский А. М. Вопросы идеологии и культуры Согда (по материалам индускиментских храмов), «Живая древность Тянь-жуня», М., 1954, стр. 25-159 = А. М. Телешинский. Вопросы идеологии.
8. Белаяв Э. а. Арабы, ислам и арабский халифат в рамках средневековья, М., 1966 = Э. а. Белаяв.
9. Bongard-levin G. M. India and Central Asia, М., 1969.
10. Джамилев А. Антиарабское движение согдийцев 720-722 гг., «Известия отделения общественных наук АН Таджикской ССР», № 13, Сталинабад, 1957, стр. 71-84 = А. Джамилев. Антиарабское движение.
11. Джамилев А. Борьба народов Средней Азии против арабских завоевателей, История Таджикского народа, т. II, кн. I, стр. 93-128 = А. Джамилев. Борьба.
12. Джамилев А. Согд накануне арабского нашествия и борьба согдийцев против арабских завоевателей

В первой половине VIII в.,
Сталинабад, 1961 = А. Джа-
милов. Согд.

13. Фрейман А. А. Описание, публикация и исследование документов с горы Мур, вып. I, М., 1962.
14. Тагуров Б. Т. История таджикского са-
рода, т. I, М., 1955.
15. Тагуров Б. Т. Великая цивилизация
куман, "Курьер ЮНЕСКО",
№ 146, 1969, стр. 4-36.
16. Гилл Н. А. Р. The Arab conquests in Central
Asia, London, 1923 = Н. А. Р. Гилл.
17. История Самарканда, т. I, Ташкент, 1969.
18. Якубовский А. Ю. Очерки из истории
туркменского народа и
Туркменистана в VIII - XIX вв.,
Ашхабад, 1954 = А. Ю. Яку-
бовский. Очерки.
19. Якубовский А. Ю. Завоевание арабами
Средней Азии, История
Узбекской ССР, т. I, кн. I,
Ташкент, 1955, стр. 134-175 =
А. Ю. Якубовский. Завоевание.
20. Якубовский А. Ю. Восстание Мукавки -
движение людей в "Белых

одетдах", "Советское востоковедение", том. V, М.-Л., 1948, стр. 35-54 = а.ю. Якубовский. Восстание Мукашки.

21. Кадырова, М. Из истории крестьянских восстаний в Мавераннахре и Хорасане в VIII - начале IX в., Ташкент, 1965 = М. Кадырова.

22. Кляшторский С.Т. Из истории борьбы городов Средней Азии против арабов (по рукописным текстам), "Эмиграция востока", IX, М.-Л., 1954, стр. 55-64 = С.Т. Кляшторский.

23. Komrad N. alisher Navoi, "Sirr ja Nasari", № 47-48, 1968.

24. Кожемяко П.Н. Киргизия в составе турецких каганатов, История Киргизской ССР, т. I, Фрунзе, 1968, стр. 104-120 = П.Н. Кожемяко. Киргизия.

25. Краковская В.А., Краковский в. 40. Древнейший арабский документ из Средней Азии, "Согдийский сборник", л.,

1934, стр. 52-90 = В. А. Кра-
ковская, М. 40. Краковская.

26. Lewis B. The Arabs in History, London, 1950.

27. Litvinsky B. A. Outline history of Buddhism
in Central Asia, М., 1968.

28. Мангельштам А. М. К вопросу о значении
термина "какур", "известия
отдельных общественных наук
АН Таджикской ССР", вып. V,
Сталинабад, 1954, стр. 103-108.

29. Мангельштам А. М. Средняя Азия в VI-
VII вв. н. э., История таг-
жикского народа, т. II, кн. I,
стр. 36-92. = А. М. Мангел-
штам, Ср. Азия в VI-VII вв.

30. Нерматов Н. Черушана в Берде с арабским
нашествием (концы VII-первая
половина IX вв.), "известия
отдельных общественных
наук АН Таджикской ССР",
вып. V, Сталинабад, 1954,
стр. 117-135 = Н. Нерматов.

30. Черушана в Берде.

31. Нерматов Н. Черушана в древности и
раннем средневековье, Стали-
набад, 1957 = Н. Нерматов.

32. Семилова М. Н. Вопросы этнологии и культа Семиречья, «Новое в археологии Казахстана», Алма-Ата, 1968, стр. 51-67 = М. Н. Семилова.
33. Смирнова О. И. Из истории арабских завоеваний в Средней Азии. (Договор арабского полководца Кутейбы с царем Согда Турком заключенный в 712 г.), «Советское востоковедение», № 2, 1957, стр. 119-134 = О. И. Смирнова. Из истории.
34. Смирнова О. И. Очерки из истории Согда, М., 1970 = О. И. Смирнова. Очерки.
35. Смирнова О. И. Согдийские моветы как новый источник для истории Средней Азии, «Советское востоковедение», VI, 1949, стр. 356-367. = О. И. Смирнова. Согдийские моветы.
36. Ставиский Б. Я. О международных связях Средней Азии в I-середины VIII в., «Проблемы востоковедения», № 5, 1960, стр. 108-118. = Б. Я. Ставиский.

37. Толстов С. П. Древний Хорезм, М., 1948.
38. Тревер К. В., Толстов С. П., Тулямов Я. Т.
Народы Средней Азии при
тюркском нашествии (VI -
VII вв.), История Узбекской
ССР, т. I, кн. I, Ташкент,
1955, стр. 117-133 =
К. В. Тревер, С. П. Толстов,
Я. Т. Тулямов.
39. Чалоян В. К. Восток-Запад, М., 1968. =
В. К. Чалоян.
40. Васильев М. А. Согдийский замок на
горе Мур, "Согдийский
сборник", Л. 1934, стр. 18-32.

Sisuuord

Sissejuhatus	lk. 2
I ptk. : Lääne-Aasia araablaste - eelse perioodil	lk. 9
II ptk. : Araablaste vallutused ja Kesk-Aasia rahvaste sõitlus nende vastu :	lk. 31
A. 673. - 704. a.	lk. 34
B. 705. - 715. a.	lk. 38
III ptk. : Kesk-Aasia kalifaadi koosseisus	lk. 54
IV ptk. : Võrreldus araablaste ja feo- dalismi vastu VIII s. keskaj. - IX saj. algus	lk. 80
Lõppsõna	lk. 104
Pezome	lk. 107
Laad : Lääne-Aasia araablaste vallutuse perioodil	lk. 110
Kasutatud kirjandus ja tähendid	lk. 111